

KLÂSİK OSMANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE i/e MESELESİNE DAİR

Musa DUMAN*

Amaç

Türkiye Türkçesinin Anadolu sahasındaki ilk dönem eserlerinde gördüğümüz bazı kelimelerin ve eklerin seslerinde değişmelerin olduğunu biliyoruz. Dikkatle incelediğimizde hemen hemen bütün ünlüler arasında bir değişimin gerçekleşmiş olduğunu görmemiz mümkündür (Arat, 309). Bunların içinde i > e değişmesi en çok dikkat çekmiş, geçen yüzyılın sonlarından itibaren Thomsen ve Radloff'la başlayan kapalı bir e sesinin olup olmadığı merkezli araştırmalara konu edilmiştir. Manissadjian'dan başlayarak (1846; Deny 1941, § 22), Abdurrahman Fevzi Efendi (1847, s. 13, 14; Erdem, s. 158, 191), Redhouse (1893; Deny 1941, § 22), Deny (1941, § 21), Banguoğlu (§ 11-13), Ergin (§ 55) gibi gramerciler bir dokuzuncu ünlü olarak eserlerinin ilgili bölümlerinde kapalı e sesine de yer vermişlerdir. Bu konuda yapılmış incelemelerin değerlendirilip kısaca araştırmacıların görüşlerinin aktarıldığı bir çalışma da Emine Ceylan (1991) tarafından yayımlandı.¹ Bizim çalışmamızın amacı üzerinde yeterince tartışılmış bir konuya yeniden dönerek bilinen sözleri tekrarlamak değildir. Biz burada, ünlü değişimleri içinde kök hecede i > e ve e > i gelişmesine uğramış kelimelerin Batı Türkçesinin bugüne uzanan tarihî sürecinde, Eski Anadolu dönemi eserlerinden başlayarak Klâsik Osmanlı Türkçesi devresindeki seslendirme durumlarını yazılı kaynakların yardımıyla tespit etmeye çalışacağız.

Üzerinde durulacak kelimeler:

Bunun için öncelikle, standart Türkiye Türkçesine göre kök hecelerindeki ünlüleri i > e veya e > i istikametinde değişmiş kelimelerin bir listesini yapmamız gerekiyor.

* Doç. Dr. I U Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

¹ Burada zıkkredilen çalışmalara. O Yavuz'un aynı yıl (1991) yayımlanan yazısı da eklenmelidir. Yavuz yazısında konuyla ilgili M. Ergin, R. R. Arat, M. Mansuroğlu, T. Tekin gibi bazı Türkologların görüşlerini özetlemekte ve *Dıvanu Lugati't-Türk, Nehcü'l-Ferâdis* ve üzerinde doktora çalışması yaptığı *Tezkireü'l-Evliyâ* Tercümesi'nden derlediği örneklerin yazılış özelliklerinden hareketle i/e meselesine yorumlar getirmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kök hecede i bulundurduğu halde bugün standart Türkiye Türkçesinde e'li olan kelimeler:

bil 'bel', biş 'beş', dir- 'der-', di- 'de-', gice 'gece', girü 'geri', il 'el, yabancı', il 'el, memleket', ir- 'er-', iriş- 'eriş-', ir 'erken', ırte 'erte', iş 'eş', it- 'et-', siz- 'sez-', vir- 'ver-' yi- 'ye-', yidi 'yedi', yidek 'yedik', yiğ 'yeğ', yil 'yel', yil- 'yel-', yim 'yem', yir 'yer', yit- 'yet-, eriş-, kâfi gel-', yitür- 'yetiştir-'.

Buna karşılık, bugün standart Türkiye Türkçesinde i'li olan bazı kelime kökleri tarihî dönem metinlerinde düzenli olmamakla beraber e'li gözükyorlar:

eyü 'iyi', gey- 'giy-', get- 'git-', eşit- 'işit-'.

Hemen belirtelim ki kelimelerin Eski Türkçe devresi metinlerinde olanları kök hecedeki ünlü bakımından aynı sesleri taşımaktadırlar (Gabain, sözlük; Tekin, sözlük; Ceylan, 164).

Bazı Arapça ve Farsça alıntı kelimelerdeki î~i > e ve e > i geçişi (kîse-kese, mîşe-meşe, dîv-dev, bînamaz-beynamaz, tîz-tez, seyl ~ sîl > sel, demâğ ~ dimâğ, çemen ~ çimen, çerâğ ~ çirâğ, çıra vb.), bu şekillerin orijinal dillerinde de gerçekleştiği ve Türkçeye bu şekilleriyle yeniden alındıkları söylense de (Boeschoten, 85), bu temayül Türkçe'deki değişimle benzerlik göstermektedir. O bakımdan alıntı kelimelerdeki değişmelerin de takip ve tespit edilmesi tarihî fonetik açısından önem kazanmaktadır. Çalışmamızda bu sebeple alıntı kelimelere de yer verilecektir.

İmlâ-söyleyiş ilişkisi ve genel değerlendirme

Eski yazı sisteminin, harf harf değil de yazılışıyla bütünleşmiş gözüken kelimeler genellikle bir bütün olarak okunmakta olduğundan, Türkçe için yeterince fonetik olmadığı herkesin malûmudur (Tulum 1991, 23). Yani okuyucu harfleri değil, kelimeyi görmekte ve okumaktadır. Birbirine uzak veya yakın çok çeşitli söyleyişlere sahip olduğu halde Türkçenin ağızlarının bu alfabe içinde saklanabilmesi bir bakıma bu özelliği sebebiyle mümkün olmuştur. Ancak bu durum Türkçenin tarihî ses yapısının tespiti açısından belirsizliği de beraberinde getirmiştir. Anadolu Türkçesinin ilk dönemleri için bir hayli çalışma yapılmış olduğu halde Klâsik Osmanlı devresinin ses yapısını inceleyen müstakil bir çalışma henüz ortaya konmuş değildir. Çeviri yazılı metinlerin verilerini kullanarak Németh (1960), Hazai (1964, Har., 1982), Kakuk (1973) vb. Türkologların temas ve incelemeleri ile Boeschoten (1988), Dankoff (1990), Develi (1995, Ri., 1998), Duman (1995a, 1995b, 1998) ve Gümüşkılıç'ın (1992, 1997) çalışmaları bu alanda atılmış adımlar olarak zikredilebilir.²

² "Arabische Schrift und das türkische Sprachsystem" (s. 197-200) başlığı altında kapalı e (é) konusuna da temas ettiği için Scharlipp'in Arap yazı sistemi içinde Türk dilini incelediği eseri de burada zikredilebilir

Türkçe yazma metinlerde bazı kelimelerde, özellikle hareke kullanılanlarında görülen çeşitlilik araştırmacılar tarafından çoğu zaman yanlışlık, daha iyimserleri tarafından ise bir gelişigüzellik olarak değerlendirilmektedir. Gerçekten de müellif hattı yazmalarda ve kalıplaşmış imlâya karşı dikkatsiz müstensihlerin elinden çıkmış nüshalarda araştırmacıları şaşırtacak ölçüde farklılıklar bulunabilmektedir. Bu farklılıkları problem haline getiren aslında araştırmacının esere yaklaşımıdır. Diğer bir söyleyişle zorluk, eseri daha önce edinilmiş bilgilerin kalıplarına sığdırmaya çalışmaktan kaynaklanıyor denebilir. i/e meselesi için de durum aynıdır.

Eski Anadolu Türkçesi devresinde, daha çok hareke ve zaman zaman da harflerle gösterildiklerinden ünlülerin tespitinde bu dönem metinleri için bir zorluk bulunmamaktadır. Burada mesele, ilgili kelimelerdeki kök hece ünlülerinin kapalı e (é) ile mi yoksa i ile mi gösterileceği hususudur. Bu da Türkçe’de aslî bir kapalı e sesinin varlığını kabul edip etmemekle ilgilidir. Ancak şu kadarını belirtelim: Hiç olmazsa tek şekilliliğin hakim olduğu devrelerde ve bu tek şekilliliği sistemli bir şekilde aksettiren eserlerde hareketli yazılışları dikkate almak ve bunları esre veya ı ile yazılı ise i, üstün ile ise e olarak kabul etmek ve öyle aktarmak bizce de akla daha yatkın gözükyor (Timurtaş, § 2, 3; Korkmaz 1995a, § 4.1; Korkmaz 1995b, § 4). Böyle bir değerlendirme yapmak, Türkçe’de kapalı e sesinin olmadığı anlamına gelmez. Burada belki yeniden değerlendirilmesi gereken husus, Eski Anadolu Türkçesi devresinde bazı eserlerdeki yazılışların i ve e’den farklı olarak bir kapalı e (é) sesini karşıladıkları fikri ve bu tür yazılışların söz konusu sesin varlığına delil gösterilmek istenmesi keyfiyetidir.

Konumuz için anahtar özelliği taşıyan devre her halde hareketli yazılıştan harekesiz yazılışa geçiş süreci olsa gerektir: Söz konusu kelimelerin kök hecelerindeki ünlü Eski Anadolu Türkçesi devresinde, i sesini karşılayacak şekilde esre ile, bazen de esre ile beraber y harfiyle birlikte hareketlenmiştir. Kök hecede e ünlüsü bulunduranlar ise üstün ile hareketlenmişlerdir. İşin bu noktasında, tarihî metinler üzerinde çalışanlar için söz konusu sesler açısından herhangi bir güçlük bulunmamaktadır. Esas mesele harekesiz metinlere gelindiğinde ve dilde meydana gelen değişmelerin yazılı eserlerde de görülmeye başlandığında ortaya çıkmaktadır. ‘i’ ünlüsü yazının kalıplaşmaya başlamasıyla birlikte genellikle sadece ı harfiyle yazılır olmuş ve ‘it-, vir-’ ve benzeri bazı kelimelerde Arap harfli imlânın kullanıldığı sürece neredeyse hiç değişmemiştir. Bu kalıplaşma devresi sonrası kimi basit yapıllı halk hikâyelerinin anlatıldığı eserlerde ve özellikle müellif hattı yazmalarda söyleyiş yazıda gösterme çabaları sonucu, kalıplaşmış şekillerin gerekli yerlerine hareke işaretleri konmaya başlanmıştır. O zaman da ı ile üstün işaretinin tek bir i veya e ünlüsünü karşılaması gibi bir durum ortaya çıkmış, bu şekiller i ile e sesi arasında bir sesin varlığını destekleyen yazılışlar olarak değerlendirilmek istenmiştir (Korkmaz 1995b, § 4; Develi 1998, s. 57).

Bizce bu durum, tek başına, ilgili kelimedeki sesin niteliğini göstermeye yetecek bir yazılış olamaz. Bunlar i'den e sesine geçişi gösteren işaretlemeler olarak anlaşılmalıdır. Ryer'deki 'iyi' kelimesinin *ای* şeklinde yazılıp ilk hecenin üstün, ikinci hecenin de esre ile gösterilmesi, E. Çelebi'deki 'ye-' kelimesinin emir ikinci teklik şahsında *یے* yazılışı ve Mahmudî'deki 'gece' kelimesinin *جے* şeklinde yazılışı bu hususta tipik örneklerdir. Bu tür yazılışların sadece i/e meselesi için değil, bir çok söyleyiş değişmesinin yazıda gösterilmesi sırasında karşılaşılabilen işaretlemeler oldukları anlaşılmaktadır. E. Çelebi'deki orjinal imlâsı ile yazılıp değişmiş olan sesi ayrıca hareke ile gösteren aşağıdaki örnekler bu hususu destekleyici özellik taşımaktadırlar: *yazı* *یازری* (vavin üstüne ye yazılı)³ (III, 14b/8), *evlâd ı karındaş ... اولادو...* (II, 124b/8), *tâb ı tüvân ... تابو...* (II, 133a/17), *hâs ı 'âm ... حاص...* (II, 63a/26), *getirip* *گتورپ* (II, 78b/36)⁴, *bodrumı* *بودورومی* (I, 85b/20). Buralarda tabîi ki ilgili seslerdeki gelişmeyi aksettiren harekeli yazılışlar söyleyiş esas alınmalıdır. Aslında böyle yazılışlı örnekler *Divanü Lügati't-Türk*, *Nehcü'l-Ferâdis* ile *Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi* gibi Klâsik Osmanlı Türkçesi devresi öncesine ait bazı eserlerde de rastlanmaktadır (Özellikle ilk hecede i/e seslerini bulunduran örnekler için bkz.: Yavuz 283-306). Yavuz'da *Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi*'nden alınmış olan *جادِرُ، سَمَلَه، هَتَلُر، حِصَار، سَبِج* (s. 303-304) kelimeleri ile Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme*'sindeki *بیلر* 'bili', *دکولدر* 'değildür' gibi örneklerin yazılışları da ilgi çekicidir (Tulum 1968, 19, 24, 51 vd.).

Bu türlü yazılışlar, çeviri yazılı metinlerdeki imlâyı dikkate almayan ya da *vulg.* olarak verilen ve kelimelerin konuşma dilindeki seslendirilişini aksettiren şekillerle aynı özelliği taşıyan örnekler olarak değerlendirilebilir. Meninski'nin gramerinde *vulg.* karşılıklar hem diğer iki eserindeki hem başka eserlerdeki benzer seslendirme örnekleriyle uyushmaktadır. Sözlüklerde çok daha yaygın olarak bulunan şu ve benzeri örnekler gramerde (Me.1) de yer verilmiştir: *urış*, *varış* (اورسی, s. 36). Bu örnek, yazılışı aynı olduğu halde, kelimenin iki şekilde seslendirildiğini göstermektedir. Başka yerde farklılığı göstermeden sadece *urdüm*, *urduğum* (s. 52), *urdum* (s. 146), *uruşürken* (s. 207) şeklinde vermektedir. Diğer taraftan *urmak* (اورمق) *vulg. vurmak* (s. 168) kaydı yer almaktadır. Ancak bu kayıttan sonra sıraladığı örneklerde kelime yine *ur-* şekliyle kaydedilmiştir. Aynı şekilde *behâlü vulg. pahalü* (s. 176) kaydı yanında devamındaki örneklerde yine imlâyı dikkate alan bir okuyuş var. Başka örnekler: *rub' vulg. urub* (s. 44), *dürlü dürlü vulg. türlü türlü* (s. 54), *ne ola ki vulg. nolaki* (s. 76); *kani, hanı* (s. 127); *yokarıde vulg. yokardâ* (s.127); *vallâhi vulg. vallaha* (s.132); *taşra vulg. dışarı* (s. 134). *Ekmek* kelimesinin gramerde sürekli yazıldığı

³ Bu kelimenin son hece unluşu aynı şekilde v ile yazılı olduğu halde Car.'da da 'yazı' şeklinde okunmuştur (567, 617)

⁴ Carboğnano'da da aynı kelime bilinen imlâsıyla yazılmış, 'getirmek' olarak okunmuştur (s. 670 vb)

gibi *etmek* şeklinde seslendirilmesi de başka eserlerdeki *ekmek* söyleyişine karşılık ilgi çekici gözükmetedir.

Aynı şekilde Rhasis'teki vulgarize karşılıklar da ilgili kelimelerde bugünkü standart dilin seslilenmesini andırmaktadır: *abriz vulg. havruz* (2/114); *çar yek vulg. çeyrek* (2/144); *debbâğ vulg. tabbâk* (2/258); *fozul vulg. fodul* (2/248); *hamir vulg. hamur* (2/80); *il vulg. el* (yazılışı: 'l) (2/131); *iznikmîd vulg. izmîd* (2/44); *kavânos vulg. kavanoz* (297); *kefçe vulg. kepçe* (2/79); *kehruba vulg. kehrubar* (2/245); *lafzen vulg. lafazan* (75); *ma'denoss vulg. maydanoss* (2/90); *merhem vulg. melhem* (2/57); *nékâre vulg. nagara* (=kös) (2/270); *sâyss vulg. séyss* (2/67); *tabl vulg. davul* (2/258); *tashih vulg. tassih* (2/307); *tekfûr dâği vulg. tékir dâği* (2/194); *timur vulg. démîr* (423); *xamirsiz vulg. xamursiz* (74); *xandağa vulg. héndege* (2/119); *xavvâf vulg. kavvaf* (2/235).

Carbognano'da kapalı e sesini bulundurduğu düşünülen kelimelerin hemen tamamı kalıplaşmış imlâlarına bakılmaksızın yine e ile tespit edilmişler (Duman 1995, s.101), hatta *deyip* kelimesi bile bilinen imlâsına (ديپو) rağmen bu şekilde kaydedilmiştir (Car. 708). Ancak *diyü* edatı eserde istisna gibi görülüyor. et- fiili bir yerde de it- şekliyle yer almaktadır: *itmek* (Car. 537).

Davids'te *dokuz* kelimesi طودور yazılıp *tôkoûz* okunmuş ancak dipnotta *dokouz*, yine *yirmi* kelimesi عرعى yazılıp *yigirmi* okunmuş ve dipnotta *yirmi* veya *iyirmi* şeklinde seslendirildiği gösterilmiştir (Da. 18). Başka bir yerde de *yirmi* diye seslendirildiğine işaret edilmiştir (dipnotta: prononcé yirmi (Da. 110)). Aynı şekilde *ekmek* kelimesi امد yazılıp *etmek* okunmuş (Da. 21), *gece* kelimesi كم yazılıp *gîce* okunmuş (Da. 124) ancak her ikisi için de dipnotta 'Vulgairement' kelimesiyle yaygın kullanılan şeklin *ekmek* ve *gécé* olduğu ifade edilmiştir. *Değîn* ve *kardeş* kelimeleri de benzer şekildedir: *dek* ~ *degin* (prononcé: déyin (Da. 108); *karendaş*: prononcé *kardâş* (Da. 132). Söz konusu kelimeler kitabın müteakip sayfalarında bazen yazılışlarına sadık kalınarak bazen de söylenişi aksettirecek şekilde okunmaya devam edilmiştir: *yigirmi* (Da. 22...; *yirmi* (Da.173) vb. 'Vurmak' kelimesi اورمق yazılmış ancak okunuşu *vurmak* olarak verilmiştir: *vuriş* (Da. 9); *vûrmak* (Da. 116) vb. Aynı şekilde *égri buyri itmek* (Rh. 2/275) (damak ünsüzü her iki kelimedede ع harfiyle yazılı olduğu halde) fiilindeki *égri buyri* kelimelerinin seslendirilmesi de tipik örneklerden sayılabilir.

Bu tür söyleyişler, aynı metindeki farklı söyleyişlerin de izahını yapmamıza kolaylık sağlayacak örneklerdir. Belirlenmiş bir imlânın ve buna bağlı standartlaşmış bir söyleyişin bulunmadığı bir ortamda, bu günkü bazı ekleşmelerde görüldüğü gibi ikili şekillerin hatta daha fazla farklı şekillerin metinlerde yer alması çok daha tabiidir ve bunların aynı metinlerde kullanılabildiklerine ihtimal vermek gerekmektedir.

Gerek Arap harfli Türkçe metinlerde gerekse çeviri yazılı eserlerde kök hecede e sesini bulunduran kelimelerle birlikte diğer kelimelerin bir kısmının tek şekilli olmadıkları, gelişmeli şekillerin yanında kalıplaşmış imlâlarının da yer

Johanson'un dudak uyumlarını incelediği çalışmasında (1981, 152-153) ek ünlülerinin düzensizlik gösterdiği ara dönem için ortaya koyduğu 'indifferenz = ayrımsızlık' fikrinden yararlanabiliriz. Buna göre bu tür yazılışları değişme sürecinin devam ettiği geçiş merhalesi olarak değerlendirmek ve bu sesleri, ele aldığımız konu için 'tarafsız bir é ile' (Johanson-Demir, 176) göstermek mümkündür. Bu geçiş merhalesini gösteren yazılışlar çeşitli kelimelerde kök ve eklerdeki ünlü ve ünsüzlerle birlikte alıntı kelimelerdeki fonetik gelişmeler için de söz konusudur. Bunlar orjinal imlâyı bozan yazılışlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Konunun bizce iki yanı bulunmaktadır. İlki, bu günkü standart Türkçe'de kapalı e sesini bulundurduğu farz edilen kelimelerin durumu, diğeri ise, günümüze gelinceye kadar i > e veya e > i değişmesini daha erken devrelerde tamamlamış ve eski metinlerde de yazma problemi taşımayan tek şekilli yazılışla imlâları benimsenmiş olanların durumu. Bunlardan ikinci gruba dahil olanlar, tarihî metinlerde nasıl kaydedilmişlerse öylece anlaşılıyor ve bu kelimelerde i-e arası bir sesin varlığı tartışılmıyor. Bunların içinde, kelime tabanlarında olanlarla bazı eklerin ünlüleri ve alıntı kelimelerdeki değişen ünlü sesler yer almaktadır. Anlaşılıyor ki bu değerlendirmelerde etimolojik bilgi öne çıkmaktadır. Yani Eski Türkçe döneminde kök hecede kapalı e sesini bulundurduğu kabul edilen ve bu sesi günümüzün standart diline kısmen taşımış bulunan (el, él 'yabancı' gibi) ya da ağızlarda temsil edilen kelimeler dikkate alınmaktadır.

Bugün, alfabenin yönlendirmesi sayesinde söyleyişte mevcut bulunan çeşitliliği tek şekle dönüştürüp, sadece *ye-mek* ve *de-mek* fiillerinde komşu seslerin de tesiriyle iki şekilliliği yazıda gösteriyoruz: *de-di*, *di-yor*, *di-yecek*; *ye-di*, *yi-yor*, *yi-yecek* gibi. Alfabenin yönlendirmesi olmasaydı, 'yeyip' mi 'yiyip' mi, 'deyip' mi 'diyip' mi demekle tereddüdümüz olacağı aşikârdır. Bu kelimelerdeki bulanıklık günümüz söyleyişine de taşınmış gözüküyor. Yine *baş+la-yalım* ~ *baş+lı-yalım* söyleyiş ikiliğini ve olumsuzluk eki -mA-'nın ünlü-sünün iç hecede kaldığı durumlarda, özellikle de y ünsüzünün tesiriyle daraldığını hatırlayalım. Bir an bu söyleyişleri eski harflerle kaydetmeye çalıştığımızı farz edelim. Standart söyleyişin yerleşmemiş olduğu bir dönemde, aynı eserde hatta aynı satırda iki şekilde hem esreli (i) hem üstünlü (e) yazılışların, dildeki fonetik gelişme mantığı bakımından bu örneklerle buluştuklarını görürüz.

Tarihî dönem eserlerinde karşılaştığımız farklı yazılışların her birinin karşılıkları söyleyişlerin şu veya bu şekilde dilde yer aldığını gösterdiğini düşünebiliriz. Ancak şunu da belirtmeli ki çeviri yazılı metinler, Molino'nun söylediği (önsöz, Tanış) ve daha önceki çalışmalarda da tespit edildiği gibi (Németh, Hazai 1960) İstanbul ağzının söyleyiş biçimlerini aksettirmektedir ve bunlara yakın söyleyiş özelliği taşıyan Türkçe metinler de muhtemeldir ki büyük ölçüde bu ağzın özelliklerini göstermektedirler. Bu açıdan bakıldığında tarihî dönem metinlerindeki kimi kelimelerin ve eklerin söyleyişleri, bugün yazı dilinin

esasını teşkil eden İstanbul ağzıyla paralellik gösteriyorlar. Ya da bunlar, tek şekilli olarak yazıya geçirilmeyip gelişmeli ve aslı şekilleriyle birlikte bulunabiliyorlar. Molino'un önsözü bu hususta önemli bilgiler ihtiva etmektedir:

"Sonra Türkçe'de değişik konuşma biçimleri olduğundan, çoğunu bir yana bıraktım ve İstanbul ağzına yaklaştım İstanbul ağzı, şimdiki durumda en iyi olanıdır, çünkü Sultan orda oturmaktadır Bu nedenle, benim kullandığım dilin bütün Türkiye'de konuşulan en arı Türk dili olarak alınması gerekir çünkü ben bu dili yıllarca Fransa kıralına ve Venedik Cumhuriyetine çevirmenlik yaptığım İtalyanca sozluklerin gerçek yorumunu ve anlamlarını Türkçeyle karşılaştırmak olanağını bulduğum, Saray'da öğrendim

Türkçenin Avrupa dillerinden değişik söyleniş biçimleri vardır Türkçe harfler olmadan onları düzgünce söylemek pek güç olduğundan, ilgilenenlere yardımcı olmak amacıyla, elimden geldiğince, en iyi biçimde, Latin harfleriyle gerçek söylenişe yaklaştırmaya çalıştım" (Tanış, onsoz 48)

Molino'nun Saray'da öğrendiği Türkçeyle, diğer eserlerin özellikle Meninski'nin, daha sonra Rhasis'in ve Davids'in verdikleri vulgarize şekillerin birbirleriyle buluşmaları söz konusu eserlerin bugünkü standart dil ile ilgisini kurmakta destekleyici bir rol oynamaktadır. Bu söyleyişlerin sadece halk konuşması olarak değerlendirilmesi de bu bakımdan isabetli olmamalıdır. Molino'nun tespit ettiği *sulf* 'sulh', *mekruş* 'mekruh' gibi örnekler, bu gün halk konuşmalarında karşılaştığımız kimi söyleyişlerin başka dil katmanlarında da kullanıldıklarına delil sayılabilir.

Nereli'nin ağızlardaki *nireli* şekli, *neye* soru edatının yazı dilinde bile *niye* şekline dönüşmüş olması, aslında ünlüler arasındaki geçiş sürecinin devam etmekte olduğunu gösteren örnekler olarak alınabilir. Bugün yazı dili ile ağızlar arasındaki seslendirme ayrıntıları, alfabenin fonetik birleştiriciliğini desteklemiş görülen iletişim araçları, okuma yazma etkinlikleri ve yerleşim birimlerinin kısa zamanlarda değişmiş olması gibi faktörlerin de katkısıyla, yazı dili lehinde tek şekle dönüşmektedir. Bir şekilde, ağızların ve konuşma dilinin bilhassa fonetik özellikler bakımından standart dile taşınmakta olduğunu söylememiz mümkündür.

Görülüyor ki tarihî fonetik çalışmalarında tek başına Arap harfli eserlerimiz yeterli değildir. Diğer bir çok konuda olduğu gibi bu i > e ve e > i değişmesi meselesinde de Latin, Ermeni, Kril vb. ses değerlerini daha açık gösteren başka alfabelerle yazılmış eserlerden yararlanmak zarureti ortaya çıkmaktadır. Ana dili Türkçe olmayan müelliflerin kendi telaffuzlarını aksetirme ihtimali olmakla beraber bu eserlerin, fonetik değişme ve gelişmeleri gösterme temayülünde olan eski harfli Türkçe eserler gibi Türkçenin tarihî fonetik durumunun ortaya çıkarılmasında önemleri tartışılmaz. Eski imlâda gösterilemeyen bazı ünlü ve ünsüz seslerin çeviri yazılı metinlerde açık bir şekilde görülebilmeleri, k- / g-, -t / -d, o / u, ö / ü gibi seslerin belirlenmesinde de onları yegâne kaynak hâline getirmektedir. Kısaca, bu eserlerin konumuzun aydınlatılması için özellikli eski harfli Türkçe eserlerle aynı değerde olduklarını söyleyebiliriz.

Hem Eski Anadolu Türkçesi hem sonraki devre için, örnekleri çeşitlendirecek söz konusu ettiğimiz özellikleri taşıyan başka eserler de elbette

vardır. Timurtaş'a, Korkmaz'a ve buralarda gösterilen kaynak eserlere *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-'Ulemâ, Nazmü'l-Hilâfiyât Tercümesi*, İslâmî'nin *Mesnevî'si* ve daha bir sürü eser ilâve edilebilir. Bunlardaki söz konusu kelimelerde ses hep *i* okunacak şekilde kesre ile yazılmıştır. Öte taraftan 19. asrın ikinci yarısında yayımlanmış olan Categoriyan (1855) ve Şemseddin Sami (1885) de daha önce yazılmış çeviri yazılı eserleri destekler niteliktedirler:

édın (selam é.) ادك , étmék امدك , étdiniz mi امدكوسى , énmış امدس , énelim امدل , ver ودر , déméz دمر , dérsiniz دمرسكز , yéré بره [Categoriyan].

ettürmek ~ ittürmek امدتريك , vermek ودرت , demek دمدك , yer سر ودر [Sami].

Buna benzer özellikler taşıyan başka bir Türkçe eser de H. 1273 (m. 1857-8) yılında litografya (taş basması) usûlüyle harekeli basılmış olan Cevâhîrînamedir. Bu küçük eserde de ünlü *beş, derle-, geç, yedi, yer, yetmiş, eyü,* gibi kelimelerde istisnasız düz gösterildiği halde *di-, iriş-, it-, vir-, yi-, yine* (; *hiç, tiz*) vb. kelimelerde (bir yerde *deyü*, 16b/16) dar şekliyle tespit edilmiştir.

Söz konusu ettiğimiz çeşitliliği destekleyecek ya da kısmen standartlaşmayı gösteren özellikler taşıyan daha başka eserlerin bulunması elbette mümkündür. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, tek başına bir eserin belli dönemlerin ses özelliğini tam olarak yansıtacak şekilde değerlendirilmesi doğru değildir. Örnekler, ilgili seslendirmenin mevcudiyetine işaret edebilirler, ancak başka söyleyişlerin olmadığına delil sayılamazlar

i > e, e > i değişmesi gösteren örnekler

Aşağıda sıralayacağımız, malzeme aldığımız eserlerin eski harfli olanları (Seyahatname kışmen) harekeli, Akabi Hikâyesi Ermeni harfleriyle, Molino ve Harsány'nin eserleri tamamen Latin harfli, diğerleri de çeviri yazılıdır. Eserlerin konuyla ilgili bütün örnekleri buraya alınmadı. Malzemeler derlenirken Seyahatname dışındaki eski harfli Türkçe metinlerin yaklaşık 50 varaklık kısımları, hacmi küçük olduğu için ilmihâl kitabının tamamı, diğer eserlerin ise yine tamamı gözden geçirildi. Seyahatname, Meninski, Carbognano, Molino, Parigi, Harsány gibi eserlerin örnekleri için, kaynaklarda gösterilen ilgili çalışmalardan da yararlanıldı.

I. Kitâbu Mukaddime fî- 'ilmi'-'ibâdât [Iz.], Kutbeddîn bin Muhammed İznikî (h. 822/m. 1419-20):

bel bıl-i-n 47b/7

beş bış 41b/14 .. bışdur 42/2 . bışıncı 42b/6 . pışıncısı 47a/8.

de- demek 54a/11. didi 50b/5 . didiler 38a/3 . didüğünden 49b/2 ... didüğümüz 39a/14 ... didukleri 33b/14 . diduñuz 53a/5. dimek 47b/3 . dimekdur 34b/5 . dimesa 38b/14. . dimeya 47b/9. dimeyüb 34b/4. dımış 31a/1 . dımışdur 39a/7 . dımışler 32a/14. diñ 'deyin' 53b/12 . dırıken 49a/5. dırler 33b/11 . dırısa 45b/14 . dırısa 47b/3 . dıya 46a/3 . dıyecek 43a/9 . dıyıb 51b/6. dıyicek 45b/15 . dıyu 32a/14

değ-: diğmeduk 37b/7.

değil: değıl 31a/4... , değıldür 31b/7.

der-: dirşurmek 55b/2, dirşürub 59a/15.

devşır-: devşuricek 39b/14, divşurmek 33a/14... , divşürmemek 33a/7.

er: er 'erkek' 49b/2, erden 46a/10

eriş-: erişa 'erişsin' 57b/2, irişa 32a/11, irişınca 31a/11, irişsun 57b/4.

erte erte namazın 45b/12 , erte vaktinuñ 45b/15..., erte ~ ırte 46a/2, ırte 31b/12, ırte namazı 44b/10 .

et-: ida (mesh ı) 34a/2 .. idamezum 53a/11, idarıken (secde ı) 47b/10, ıdc 34b/10... , ıdecek 50a/9... , ıdeler 52b/8... , ıdemez 34a/9... , ıden 51b/4... , ıdenleri 30a/10..., ıder 33a/1..., ıderiken (secde ı) 47b/11, ıderin 54a/6, ıderisa 34b/4... , ıderler 48a/15 .. ıdersa 31b/15... , ıdersen 30a/4, ıderuz 53b/11, ıdesin 30a/5, ıdicek 31a/8..., ıdici 38a/7..., ıdüb 30b/5..., it 30a/4 ... , itdükdün 48a/13... , itkil 'et!' 53a/14, itmamişdür 52b/11, itmediler 52b/3, itmedin 'etmeden' 48a/12, itmediyisa 46a/6, 7, itmedügin 48a/14, itmeğa 30a/3..., itmeği 33b/12... , itmek 31b/8... , itmekde 37b/7, itmekden 42a/10..., itmekdür 45b/9..., itmesa 42a/12, itmeya 31b/14... , itmeyicek 33b/8, itmeyınca 40b/9..., itmeyüb 31b/14..., itmez 34a/13... , itmezisa 34a/2..., itmezise 36b/4, itmezlersa 40b/9, itmiş 33a/5..., itsa 52a/4... , itseñ 53b/1, itü 55a/1 ... , ittüği 36b/6 .. ittüğiçün 39a/1, ittüğinden 57b/7, ittüğiçiçün 58b/4..., ittüğümüz 42a/9, ittüğümüzden 39a/3, ittüğün 53a/13..., ittükleri 30b/9, ittük 34a/13, ittüm 34b/3..., ittün 30a/3...

ev-: ıver 58b/15

eyt-: eyittuler 38a/1.

gecc-: gıca 36a/10..., gıce 31b/12... , gıçe 31a/12 ..

gen(ış), giñ 36a/15, giñliğı 55a/10

gerek: gereçise 31/8... , gerek 30b/2 .. gerekli 30a/14 .. , gerekcludur 58a/3, gerek 44a/2.

geri grı 30a/2...

gıt-: getdugden soñra 45b/5, getsa 55a/8, giden 30a/15, gidub 45a/14, gitdi 45b/1, gitdükce 44b/2, gitdükdün 51b/4 .. , gitmedi 33b/11, gitmesa 37b/15 ... , gitmeye 39a/7, gitmeyınca, gitmez 42b/13... , gitmezisa 39a/113, gitmiş 42a/1, gıtsa 37b/15

giy-: geydüği 56a/9, geydüğinden 36a/12, geydükdün 36a/9, geyecek 43a/5, geyesisin 5a/11..., geyib 44a/2, geyub 55b/1, geyürse 'giyirse' 36a/2, gıya 59a/13, giydüği 56a/12 (giydüği geyesisin), giymek 36b/7, gıysa 35b/7... , gıyse 36a/10, gıyüb 56a/12.

in-: ina 'in-e' 48a/11, inecçi 55b/6, iner 33b/9, inerken 49b/10... , inicek 49b/3, inmiş 41a/10, inmişdur 52b/8

ışit-: eşıdecek 54a/11, işıda 48b/10... , işıdı 41a/13, işıdmemek 52a/3, işıdüb 51b/11, işıdursa 48b/11, işıtmeğile 55a/15, işıtmesa 41a/15..., işıtmeya 48b/11, işıtmez 52a/6, işıtsa 41a/14, işıttüğünden 53a/9

nıcc-: nıca 30a/11 .. nıcc 42a/14

nite nıta 51b/10, nıtakim 50b/9... , nıtekim 53b/9

sez-: sızmeseñ 38a/13, sızsın 38a/13

ver-: vıra 31b/14..., virdüği 35a/11 .. , virdüğünden 47a/3 .. , vıra 32a/3..., virecek 37b/15..., virmek 33a/7 .. , virmekdur 31b/10... , virmemek 33a/13, virmeseler 37b/14, vırsa (eydi v.) 54b/2... , vırseler 38a/4 .. , vırüb 31b/11... , vırür 53b/1

yc-: yımek 54a/12, yımeye 39b/5, yınmez 43a/1, yinür 43a/1..., yısa 55a/3, 4, yıya 39b/5, yıyecçeğa 43a/7, yıyecçeğe 40a/12, yıyecek 43a/5... , yiyib 53a/13.

yedi yıdı 43a/14

yeğ-: yığdur 35a/11 .. , yığrek 33b/5... , yığrekdur 45b/15...

yel yıl 40b/11

yemiş yımışden 40a/7

yen- yinmeyub 50a/12.

yen: yenlerin 37a/10, yının 55b/2

yer yir 34a/12. , yira 40a/4 . , yırda 42b/4. . , yirdan 47b/10, yirde 33a/4 ... , yirden.... , yirdeyiken 57b/10, yire 30b/9 . , yiri 33a/3 . , yiridir 43/15, yırına 42b/3. . , yırında 57b/8, yirinde 57b/5, yirinden 37a/13 . , yırına 34a/2... , yircuğez 36b/2, yırlar 45b/1, yiruñ 36b/2...

yet- 'kâli gel-' yiter 36b/3 . , yıtmesa 58a/15, yıtmez 45b/10, yıtıtuğı 50a/13.

Alıntı kelimeler:

bez. bezile 33b/1, bız 43b/4, bıza 'beze' 43b/7, bızcuğezile 33b/2, bızdın yaña 53a/5.

sel sıl 39a/5

tez. tızcek 43a/10, tiz tez (ammâ t kılır) 52b/14, tiz tız 40a/11.

II. Münyetü'l-Ebrâr ve Gunyetü'l-Ahyâr [Ka.], Abdurrahim Karahisârî (1453):

bel- biluñe 44b/15

beş: biş 41a/12.. , bışınıcı 47b/2

beze- bezenasın 45b/22

çiğne- çeynese 49b/16.

de- dıdı 44a/2. , dıdılar 51b/10 . , dıduğı 47a/21 .. , dıduğıyle 57a/17, dıdükları 58a/5, dıdüklarine 58b/1, dıdüklarınuñ 59a/22, dımağıle 57a/3, dıme 58b/22, dımedı 47b/6, dımedı 47b/8, dımedın 'demeden' 58b/10, dımeğı 55a/5, dımeğıle 53b/14... , dımek 55b/11.... , dımekde 59a/20, dımekdur 39b/13, dımeya 55a/14, dımez 56a/19, dımezler 48a/21 . , dımişdur 49b/1 . , dımişler 42a/5... , dımişlerdur 46b/16 . , dımıldı 54b/13, dır 45b/7 . , dırdı 41b/12 . , dırseñ 46b/3 . , dıse 55a/13 . . , dıyasın 40a/113 ... , dıye (< di-ye) 55b/3, dıye 57b/1, dıyu 40a/6 ... , dıyub 54b/2 .

değil- değıldur 47b/8.... , değılse 49b/15, değılsın 59b/20; değıldur 54b/17, değılsın 60a/10

eriş-. irişdüre 52b/2, iriş 57b/21

erte. ırte namazı 42a/5.

et- id (zikr id ki) 40a/17.... , id kı 50b/16 . , idaler 43b/19, idalüm 52b/8, idamez 58a/13, idane 48b/7, idasın (terk i.) 46a/23, ide 43b/9, 50b/11, ide 55b/13.... , idceksin 45a/7, idem 45a/10, iden 46b/21 .. , ider (hareke) 39b/9 . , ider 49b/9, (meyl ı) 49b/19. . , iderdı 41b/8 . . , iderler 55a/4, iderse 54b/9, iderseñ 48a/16, ideruz 53b/5 . , idesin 48b/5... , idersa 57b/15, iderin 59a/16, iderse 46a/23, idersem 60a/2, idesin 59b/19, ideyim mı 59b/18, idicek 51a/5 . , idicidur 53b/10 . , idindiler 52b/3, idine 53b/8, idinme 48a/12, idinmek 52b/20, idmek 42b/14, idmez 59a/3, idsaler 48a/15, idse 48b/13. . , idseñ 48b/1, idsün 40b/23, idub 42a/3 . . , idı (hitâb ı.) 40a/2.... , idıdiler 41b/20. . , idduğı 40b/20. . , iddüğine 60a/1, iddüğünuñ 42b/7 . . , iddüğüyle 43a/21, iddüğüñ 50b/21, iddük 40b/17 . . , iddükden 53b/17, iddükları 41a/20, iddüm 50a/3. . , iddüñ 48b/2. . , idmağıçun 59b/22, idmağıñüñ 60b/22, itme 48a/19 . , itmedi 47b/12. . , itmedin 'etmeden' 45a/10 . , itmedükleri 44b/1, itmeduñ 48a/21, itmeğe 42a/2 . , itmeğı 47a/22 ... , itmeğıçundur 43b/17, itmeğıçun 47b/15, itmeğıle 43b/4... , itmeğıledür 50b/10, itmek (beyan ı) 40a/22... , itmek idi 58b/16, itmekde 43a/14 . , itmekden 43a/3. . , itmekdur 49b/7. . , itmeli 47a/22, itmemek 55a/10, itmesen 48a/23, itmeyasın 46a/14 . , itmeye 43b/8, itmeyen 55b/19, itmeyince 47b/16 . , itmezdi 48b/4 . , itmezler 53a/6, itmezüz 58b/3, itmiş 45a/2 .. , itmişdur 41b/19. . , itmişizdur 40b/11, itmişlerdur 49a/10, itmişüz 41a/1

gecc gıce 50b/17 . , gıceler 41/8

gerçek gırçek 48a/10

gerek gerek 44b/11 . , gerekdur 44b/11 . , gerekli 60a/23

geri gıru 41b/9 .

gıt- gıderur 48b/12, gıdesin 51b/7, gıdıcek 60b/12, gıtmekden 56a/10

- giy- giyasın 46b/7
in- induğına 44a/7, inen 41a/18
ışıt- ışıdasın 49a/7, ışıdıle 57b/1, ışıdmeduğın 5b/18, ışıdsce 53a/22 . , ışıdürsız 59a/15
iyi- eylukleruñuñ 57b/19
nice nice 'nasıl ki' 50a/12, nice kı 47a/5, niceci 'nasıl' 57b/21, niçaler, 44b/4, niçe 40a/21 . ,
(n zem iderseñ) 48a/16, niçe 55a/13, niçe 60a/8.
niçe neçe (n ıstıkrâh) 48a/15
niçin neyçun 39b/14
nitekim nitekım 49a/21
ver- vırdı 47b/14 , vırdılçı 53a/3, vırdığı 60a/16, vıre 39a/12 , vırcı 40a/14...., vırlurımış
56a/11, vırınce 53b/23, vırme 39a/14 , vırmek 51b/21, vırmekde 54a/12, vırub
55a/12 , vırur 50a/15 , vırurken 53b/23
ye- yimeçe 47b/11, yimeçile 49b/12 , yimek 47b/10 ... , yimekden 47b/11...., yimeyasın
50b/17, yırdı (ye-) 52b/6 , yırler 51b/19, yırsalar 51b/18, yiyasın 46b/6, 50b/22
yedı, yıdıncı 47b/8
yeğ. yiğrek 43b/21. .
yelek yilek 60b/14
yemiş yımışlerin 46b/6
yer yır 52a/19, yır yuzında 43a/2, yırden 51a/19, yire 59b/22, (neyire) 60b/7, yirine 4311,
yırlerine 60a/19
yet yıtdukce 53a/3, yıter 55b/7
yetiş- yıtışa 44b/13, yıtışan 44b/14 , yıtışe 58b/1, yıtışmış 58b/8, yıtışub 46a/1 , yıtışur
52a/3
yetmiş yıtmış 54b/20
yıtır yıturub 59a/18

III. Menâkıb-ı Hıvoca-i Cihân ve Neñce-i Cân [Va.], Vâhidî, (istinsah tarihi: 1526):

- besle- beslemeyub 34a/2, besler 29b/10
beş beş 39a/8, beşinci 40/3
de- dersin 32b/12 , dersız (Kalender mezhebüz d) 39a/7, deycecek 28b/7, didı (ırışdik d) 43a/2....,
didiler 20b/8, diduğum 8a/11 , diduklerı 42b/4, didum 16a/7 , dimek 38a/7, dimezler
31b/3, dimezsın 5b/11, dımış 27a/7, dımışdur 6b/1 , dımışler 33a/7, dımışlerdur 19b/12,
dımilen 25b/1, dırler 28b/5 , dırse 24b/5, diye 'desin' 14a/11, dıyesız 20b/8, dıyu
15a/9 , dıyub 14b/1
değil değil 22a/11, değilbız 31b/2, değıldur 15a/9 . değıldurdur 21a/4 , deđilseñ 35b/2, değilüz
24a/4.
eğ- eğub 26b/13
el. iluñ (ı mâlına ve) 39a/12, (kendü eluñı koyub i. eline bakub) 32a/7.
er- ırdı 15b/10, ırduk 38a/10, ıre 14b/2 , ırer 7b/8 . , ırerler 26a/12, ıresin 8b/3, ırmez 7b/11,
ıurdiler 17a/1
erış- ırışdik 43a/2, ırışdiler 7b/6, ırışe 14b/8, ırışur 44a/5
erte erte 29b/6
et- ıde (bende ı) 5a/8 , ideler (azm ı) 4b/9 . , idelüm 19b/2 , idem 25b/8 . , idemeyub
25b/7, 38b/8, iden 7b/8 , idenler 20b/7, idenuñ 12b/5, ider (secede i) 18a/1, iderdi 6a/6....,
ıderız 29b/8, ıderler 7a/12 , ıdersem 13b/11, ıderseñ 15b/7, ıdersin 5b/8, 10, ıdersin
35b/8, (rıhlet ı) 5a/1, ıdersin 5b/3, ıdersız 24a/9 , ıderven 13b/11, ıdesin 8b/4, ıdevüz
18b/9 , ıdicek 38b/13, ıdırcı 32b/12, ıdılen 15b/5, ıdıneck 6b/5, ıdıncı 6b/12, ıdınduñ
5b/1, ıdıne 35b/13, ıdınmekdur 39b/9, ıdınmışdı 6a/8, ıdıncse 24a/11, ıdınrurler 22a/10,

ıdırırsız 39a/3, ıdırer 6b/13, ıdışelum 20a/12, ıdüb 11a/4 , (kat'-ı menâzıl ı.) 4b/9, 4a/7 (âsumâne i), 10 (memlû i), ıdubdur 13b/13, ıt 7a/2 , ıtdi 6b/13..., ıtdiler 12a/11 , (pâre pâre ı yabana atdılar) 21a/11, ıtdüklerin 36b/9, ıtdüñ 5a/11, ıtdürdi 15b/12, ıtdüren 24b/7, 12, ıtmeğce 17b/12 , ıtmeğçiçun 36b/3 , ıtmek 22a/13.. , ıtmekdür 39b/11, ıtmemek 14a/7, ıtmesinler 25b/3, ıtmeyen 38b/1, ıtmez 18a/10, ıtmez 7a/5 . , ıtmezler 36b/5, ıtmezsiz 36b/4, ıtmış 15a/9

ev- everuz 35b/5

gecc. gece 20b/8, (g günduz) 21b/9 , geceden 12a/8, gece gece 40b/6, gicc (g günduz) 33b/7, gicc (g vu günduz) 23a/11

gıt- gıderler 7a/12, gıtdiler 15a/11 , gıtmemek 14a/7, gıtmışler 40b/12

gıy- geyilen 15b/3, geyub 5b/2, geyurdi 15a/7

ın- ındı 21a/10

ışıtl- ışıdelum 19b/5, ışıden 31a/4, ışıdıcek 12b/7, ışıdıcı 12a/6, ışıdup 6b/9, ışıtl 31a/8, ışıtdı 17a/13 , ışıtdiler 23b/1 , ışıtdüñ 6a/2, ışıtmeğce 16b/8

ıy: eyu 11a/8

neçe neçe 20a/10, niçe 15a/7

nice. nice 25b/8

niçin neçun 21b/10

sez- sezdiiler 21a/7

ver- vırdiler 21a/5, vırdı kı 32a/12, 13, vırdüğinden 20a/11 , vıre 23a/8, vıren 36a/6, vırılır 17a/9, vırmeğçiçun 39a/6, vırmeyene 32a/8, vırmez 34a/13, vırmezlerise 38b/13, vırmezsin 5b/7, vırmezuz 30b/6, vırmiş 24a/7, vırub 34b/2, 40b/2, vırur 12b/6, 29b/13, 35b/5 , vırurdi 6a/9 , vırurler 8a/12, vırurlerdi 27b/11, vırurse 5b/6 , vırurseñ 5b/8, vırursın 5b/9

ye-, yediler (çun nı'meti y İlâh`a hamd u senâ idub sâhib-ı hânkâha du`â cylediler) 42a/6, yeye (y içe) 27a/10, yıdiler 28b/1, yıdurdı 15a/5, yıdüreler 27b/7, yidurelim 20a/11, yımezsevuz 43b/8, yıyub 18b/123. , yimek 43b/6, yimekden 43b/8.

yeğ- yeğdur 33a/8

yel- yelerek 33a/8, yeler (y ıt) 33a/8

yer yer 29b/11 , yerde (bir y) 5a/9 , yerden (bu y) 4b/7. , yerdur (hâcet kabul olacak y) 20a/7, yere (bir y) 20b/8 , yerinden 42a/1, yerine (şarâb y) 17b/8 . yer yer 4a/8, yerlerde 34b/1, yeılı yırince 6a/6, yer yer 6a/5, yer yuzınıñ 29b/7, yir yuzında 45b/10, yırde 13a/7 , yire 5a/2 . yırından 28a/8, yırine 11b/11, yırın (üzre y)14a/9, yırler 13b/4, yırlerin 42a/2

yet- yıtdiler 27a/11

yetiş-. yıtışduk 43a/1, yıtışmemışdı 11b/7, yıtışmışdı 11b/7

yıne- yıne 21a/7

Alıntı kelimeler:

zincir zencir 33a/13

IV. *Rvdimenta Grammatices Lingvæ Tyrcicæ* [Ry.], A. du Ryer (1630):

beş beş 89

değıştir- dığışuruldı 95

eksık ıksık "eksık" 19

elçi 14, elçinuñ 14, elçi 84, elçıye 86

gıt- gedti 82, gidersın 85, giderum 85, geliş gıdış 45, gelmeler gıtmeler 45

iyi: eyi (~ eyü) 18
 ver-: vırdiler 81
 yedi. yedi 89 .
 yeğ. yeğ 18, yeğrek 18.
 yer yer yüzünü 96.
 yetmiş yetmiş 91 .

V. Müntehâb-ı Şifâ [Pa.], Hacı Paşa, (istinsah tarihi: 17. asrın ilk yarısı):

bel. bel 24a/11. , belı 28a/1, bıl 2b/4
 beş. beş 9b/8. .. beşinci 29a/19. . beşincidir 14b/11 , beşinde 14b/16...
 çığne- ceynemek 11b/18 , çeynedeler 8a/16, çeyneyeler 4a/16, çeyneye 12a/2.... ceyneyeler
 26b/14
 de-. dedüğümüz 12a/4, derler 10a/2, derlerse 9b/11, dıduğumuz 10b/6 .. didük 10b/17, dirler
 2a/1 ..
 değil değil 26b/2
 der- dir-er 15b/13
 eriş- erişe 4a/7
 et- edici (kat' e) 4b/13, edince (âdet e) 6a/2, etmek (cimâ' e.) 7a/8.. , ide 12a/16.. , idecek
 15a/9, ideler 6b/15 , ider (ziyân ı) 27b/15 .. iderler 13a/7, iderse 3a/9 , idise (perhiz
 ı) 7b/18, itdukce 15a/15, itdukden 6b/8, itmekdur 13a/9, idicek 28a/11. , idüb 12a/17. ,
 itmek 5a/18 .. 13a/5, itmekdur 13a/12. , itmemek (terk e.) 6a/2 ... itmeye 11b/11. ..
 (ziyân ı) 28a/15 . itmeyeler 4a/17. , itmez 19a/1, itmezse 9a/3, ider 3a/7, itmişler
 20a/3, itse 22a/8 , itseler 18b/14.
 gece gecelerde 7b/6, gece 8a/19, gece 27b/13, gece gece 10b/4-5, gecenuñ 11b/15.
 geç- gic 16b/9, 26a/13..
 gert: giru 9b/13 .
 giy- geyeler 6a/19...
 giysi- geyistiler 7b/9.
 in-. iner 18b/9
 işit- işitmek 9a/8, işitmekden 8a/11
 ıyı- eyıdır 16b/14. , cyısı 16a/14, cyısın 25b/3, eyü 16a/16. , eyü 21a/14.... eyüdür 17a/1....
 eyyıdır 27a/7 , eyyü 27a/13, eyyüdür 27b/5 . . iyyüdür 29a/8
 nice. nice 28b/12
 ver- vereler 14a/5 , vermek 11a/17 , vermemek 11a/14 .. verüb 11a/16.... verur (gıdâ v.)
 18b/17, verurse 15b/8, verur 22a/9, virmek 11a/15, vireler 7b/19 , virur 4b/3, vireler
 7b/19 , virmek 15a/9 , virmeyeler 8a/10.... vırseler 27b/8, virur 16a/2(2) ..
 yedi yedi 9b/9 , yedinci 14b/11 .
 yeğ: yeğdur 16b/17 ... yeğreği 22b/2 , yeğrek 24b/12, yeğrekdur 17b/16..
 yeğni yeyni 5a/5..
 yel: yel 7a/5.. , yeli 4a/7. .. yelile 19b/6, yel-i-n 16b/9, yeller 24b/1.... yelleri 20b/16. .. yıl
 3b/17 . . yilden 14b/61, yılleri 18b/1
 ye-: yedi(re)ler 8b/1, yedireler 9a/10 ... yedüreler (aşın y.) 6a/10, (az y) 8a/2...., yedürmeyeler
 8b/4. .. yedürurse 9a/5, yemeğe 5a/19.... yemek 4a/15 . . yemekden 3a/6...., yememek
 7a/15, yemeyc 3b/5 ... yemeyeler (enâr y.) 5a/3(2) , ye-miş 17b/10 , ye-mişler 19a/8,
 yerlerse 23b/15.. , yese 9b/2 , yeseler 21b/1 , yeyicek 4a/17.... yeyub 4a/13 (baş y .
 herise y) , yimedın 3b/3, yimeğe 17b/17, yimek 4a/15 , yimeyeler 4a/12 ... yirken
 5a/10, yırlerse 18a/13, yırlerse 17a/14 ... yise 20a/4. , yiseler 17b/3 ... yiye 11b/2....

yiyeceğe 18a/13, yiyeler (az y.) 7b/1..., yiyem 17b/12, yiyen 17a/16, yemek: yemek sınıfının ayruk yimek yemeyeler ve yemek yemekde çok eğlenmeyeler 4a/15.

yemiş: yemiş 9a/17..., yemişler 2a/11..., yemişlerden 7b/1..., yemiyeler 25b/3, yenmeye 28a/8.
yer: yer 9a/9..., yerde 4a/4..., yere 22a/2..., yerinde 15b/16..., yerine 21a/18, yerlerde 25a/19, yerüñ 8b/17..., yir 4a/3, yir 18a/15, yirde 4a/5(2)..., yirden 6b/11, yire 21a/16, 21b/5, yirlerde 8a/12.

Alıntı kelimeler:

incir: encir 21b/17..., encirle 23b/13, encirime 24a/4...

sel: sel 18b/10, sil 18b/12...

tez: tez 16a/14 ..., tez tez 8b/18, tezcek 6a/18..., tezliğin 18b/4, tiz 7a/16..., tizcek 17a/16..., tizliği 15a/3.

VI. Dittionario Della Lingua Italiana-Tvrchesca [Mo.], Giovanni da Molino (1641):⁵

bel: bel; bellemek

besle-: beslenmiş (alleuato)

beş: beş, beşer beşer, beşinci

de-: demek

eğil-, eğilmek (yalvarmağa e. abbassare)

el: Rum eli, Bulgar eli

elçi-: elçi, elçilik, elçiliğe getmek (elcılıghe ghietmek), elçilik (ambasciaria)

erte: ertesi gün

et-: edici (hesap e., abachiere), etmek (terk e.: abbandonare), yoldaşlıketmek (accompagnare)

ev-: evmek (cumck: affrettare)

gece: gece

git-: getmek (ghietmek: allontanarsi), getmek (ghietmek: andare)

giy-: geymek, geynmek

in-: endürmek (abbassare), enmek, endirmek, eniş, enmiş

işit-: eşitmek, işidilmemek

ver-: vermek, verici (meyve verici ağaç: < albero), ödünçvermek, borçvermek (accomodare), vermiş (accosentito)

ye-: yemek

yedi: yedi

yel: yel

yemiş: yemiş, yemişci, yemişli

yer: yer

yctmiş: yetmiş

yine: yene (iene: al madesimo luogo)

Alıntı kelimeler:

meyve: meyve, meyveli, meyvesi .. (mciue. < albero)

⁵ VI, VII, IX, X, XII numaralı eserlerden alınan kelimeler için Duman 1995a'dan yararlanılmıştır.

peynir: penir, peynır
 peşkir: peşgır
 kese: kese
 peşın: peşın
 tez: tes

VII. *Vocabolario - Italiano -Turchesco* [Par.], Bernardo da Parigi (1661):

bel. bel
 beş beş, beşer
 de- denilmez, denilmiş, derler deyiş, deyvermek, demek, dinilmiş
 der- dırmek
 el (Rum) ili
 elçi: ılçı, ılçılık, ılçılık
 er- ırmek, irişmek
 ertesı, irtesı (bâzâr ı)
 et- ıtmek (tenzıl it-), et- (hazz et-), etdurmek.
 gece gicelenmek, gecelemek
 gerı. girü, girüce, girüde, girü ko-, girı
 gınc gınc
 gıy- geymek, geyenmek, geyinmek, geyimli
 ın- endurmek, endurulmuş, eniş, ınmek, inán, indürmek, indurmeklik, ınıcı, ınış, inmiş
 ver- virmek, vırán, virilmiş, deyvermek, deyvirnek
 ye- yemek, yeycek, yeyecek, yenılır, yemek, yerken
 yedı yedı, yedışer
 yem. yemlik, yemlemek
 yemiş yemiş
 yer: yer, yerde, yere, yerli
 yet- yetmek, yetecek, yeter
 yetiş- yetişmek
 yetmiş- yetmiş, yetmişlik, yetmişinci
 yine. yene

Alıntı kelimeler:

kese kısı
 meşe mişe, mişelik
 meyve meyve
 peşkir. pişkir
 peynır: penir, penırlı
 tez. tız

VIII. *Grammatica Linguae Turcicae* [Se.], Gulielmo Seaman (1670):

beş bış 23 , bişinci 27
 bey beğlik 14
 beze- bezemek 40

- de- didi 154, didüğü 114... didüğün 176, didüklerimi 174, demek 42..., dimiş 112..., dirler 176, dıse 164, diyü 42..., diyüvir 161, diyuvirmek 42.
- er- irmişdür 166, ırınce 111
- eriş-: irişdiler 151, irişdukde 112.
- et-: ide 181, idebilmek 42, ider 109, idici 11 (hareke ve y ile), idebilirler 161, idemeyesin 163, idemez 156, ider (hukm ı) 9... iderek 108..., iderem 51..., iderler 109..., iderseñ 154, ideruz 149, idesin 148, idesin 161, idevüz 163, idicek 107..., idici 104..., idine 47, idinmek 47, idişmek 47, idub 48.., idüñ 172, it 16.., itdi 140... itdiler 153..., itdiler 180, itdüğü 166..., itdüğüm 175, itduğımı 174, itduğun 140, itdukden 177..., itdükları 175, itdüñ 109..., itme 16... itmedci 174, itmedüğü 176, itmedüñ 148, itmeğe 155, itmeğe 168, itmeğe 168, itmeğičun 158, itmek 47..., itmekden 169, itmiş 112..., itmişdür 160..., itsem 141, itseñ 160
- gece: gice 9.., gice 166...
- geri: gırü 108.
- git-. gider 108..., giderin 51, gıdıcı 11, gidenlere 171, gitdi 178, gitdiler 168, gitme 139, gitmek, 11..., gitmişdür 179.
- giy-: geymek, geyenmek 41.
- işit: işidici 11, işidilmek 40, işidurin 51, işitdiler 152, işitmedüğüm 176, işitmek 6..., 51.
- iyi: eyi 146, eyu 14..., eyülik 14, eyurek 21.
- ver-: verdiler 177, virdi 22, virdiler 157, virdüğüne 175, virdüğüñ 173, virdüm 159, 162, virmek 41.., virduñ 160.
- ye-: yemek, yenmek, yenilmek 41, yeyesin 148, yeyub 108.
- yedı: yedi 23.., yedinci 27.
- yeğ: yeğdur 162, yeğrek 21, yeğdür 155.
- yemiş yemişlerin 108, yemişlu 142.
- yer: yer 107.., yerde 106..., yerden 134, yeri 111, yerine 106, yerinden 139; yirde 139, yir 182, yirüñ 153
- yet-. yetdi 179.
- yetmiş: yetmiş 25..., yetmişinci 28

IX. *Seyâhatnâme* [Çe.], Evliyâ Çelebi (~1680'li yıllar):⁶

- bel: bel, belde, beli, belim, beliñ, belin, belinde, belinden, belinc, belini, beller, belli.
- beş: beş, beş yuz, beşer, beşinci, beşinde, beşine
- de-: dı, de-, di-. dediğinde, dedim, demekdir, denilmiş, denilmişdi, denilup, demişken, demişler, denmiş, denmişdir, der, derdı, derler, derken, dermiş, dersin, dersiz, deyüp, di!, didi, didikde, didiği, didüğü, didiñ, didiñiz, dimeden, dimeğe, dimek, dimekdir, dimez, dimeyüp, dimişdir, dinirse, diye, diyebilirsiz, diyelim, diyemem, diyememişler, diyemeyüp, diseler, disem, diyenin, diyerek, diyeyise (Başka ekli şekilleri için Duman 1995'e bakılabilir).
- der-: direyim, direrdi, dirme ve çatma
- el: Rûmili, illeri.
- elçi: elcilik, elçi

⁶ Esasen Duman 1995'te konuyla ilgili kelimelerin ilk üç ciltteki bütün şekilleri derlenmiş ve de-yip, dı-yecek, söyle-yip, söyli-yecek gibi örneklerden hareketle komşu ünlünün de kök hecedeki ünlünün seslilenmesine tesiri olabileceği düşüncesine katılarak (Dankoff, s. 29) kelimeler açık-kapalı hece oluşuna ve komşu ünlünün düz-yuvarlak oluşuna göre sıralanmıştı. Üzerinde çalıştığım eserlerde bu düşünceye aykırı çok sayıda örnek bulunduğu için şimdilik bu hususu göz ardı etmek durumundayım.

- er-: erişdi, ermiş, erüp, irdi, irdikde, irer, irelim, iresin, iremez, irince, irişdirmek, irişe, irişem, irişmez, irmedi, irmeden, irmek, irmeyen, irmez, irmişdir, irüp
- et-: edinmek, etsinler (sedd e), ider, idüp, idinmek, it!, itdik, itmemek, itmesem, itmiş, itse, itsin.
- gece: gice (çok sayıda).
- giy- geydi, geydiler, geydik, geydiğiyçün, geydim, geydirmek, geydirup, geydüği, geyen, geyer, geyerdı, geyerler, geyince, geyir, geyilen, geyilüp, geyimli, geyinüp, geyüp, geymek, geymiş, giyecek, giymez; geysi.
- in-: en!, ener, enince, enüp, ındı, ındırmek, ındırñ, inelim, inemeyup, inen, iner, inilir, iniş, inmeden, inmedi, inmedifüz, inmem, inmeyüp, inmiş, inseler, inüñ, inüp.
- işit-: işid-.
- ver-: verdim, verici, verilmek, verñ, verince, verir, koyverır, koyverüp, verirmiş, virmiş, versin, veruñ, , verup, vire, virecek, virelim, virem, viren, veriniñ, virerek, vireyim, virir, virmek, virmem, virmemişsin, virse, virsek, virüp.
- ye-: ye, yedi, yedik, yediñiz, yediler, yediğimiz, yedikleri, yedım, yedirüp, yemede, yemedik, yemek, yememiş, yemesin, yemiş, yemişiz, yenilüp, yenir mi, yer, yerken, yerler, yer misin, yerse, yersin, yersi, yesin, yeyiñ, yeyince, yeye, yeyelim, yeyen, yeyeni, yeyüp, yime, yemeği, yimeyüp, yir, yirler, yise, yiye, yiyesin.
- yet-, yetiş-: yetdi, yeter (kendi biter kendi y.) yetir, yetirüp, yetiş, yetişelim, yetişdirüp, yetişüp, yetmiş.

Alıntı kelimeler:

- kese: keseñ
- meşc: meşc, mişc
- meyve: meyve
- peşkir: peşgir
- peynir: peynir
- sel: sil
- tez: tiz

- X. a. *Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae, institutiones seu grammatica Turcicae*. [Me.1] (1680); b. *Lexicon Arabico-Persico-Turcivm* [Me.2] (1686); c. *Complementum Thesauri Linguarum Orientalium seu Onomastucum Latino-Turcico-Arabico-Persicum*: [Me.3] (1687), François de Mesgnien Meninski:

bel. [Me.3. bel]

beri: beri (ne zamânden beri) 174⁷, berü (ol zamânden berü) 174

besle-, beslenmek 123

beş: [Me.3: beş, beş parmak]; beş, on beş 42, beş (b. gün) 1175, beşer 46, beşinci, on beşinci 44, onbeşerlik 46, onbeş 154

de-: [Me.3: demek ~ dimek]; de, *pro. di, di imdi, de imdi* 130, didi 188, didüğün gibi 85, didüğüne göre 134, didükleri 164, didüm 41, dimeden 'demekten' 169, dimeğe 168, dimeğile 164, dimek vulg. demek 122. Sonra örnekler: dinmek vulg. denmek, (dinirüm, dinilmek, denilmek, dinilürüm, denilürüm) 122, dimek 162..., dinür 124, dırlar 124....

⁷ Parantez içine alınmamış rakamlar Me.1'de sayfa numaralarını göstermektedir. Sayfa numarası gösterilmemiş olanlar ise Duman 1995a'dan alınmışlardır.

dirler, derler (benum karındaşume İbrâhîm d.). Saurın devamında yine 'bu şehre beç dirler', 'buña nice dirler?' gibi cümlelerde tek şekilli geçmektedir. *dirler*di 124, *dirsen* 162, *diye gördü* 82, *diyu* 160.., *diyup* 160.., *diyuvirmiş* 147.

der-: [Me 3: *dirmek*]

elçi: [Me 3. *elçi*, *ilçi*]; *elçi* ('lçy) 160, *ilçi* ('lçy)160, *ilçi* ('ylçy) 149, *ilçi* (ilçiyi *mûmâ* ileyhe *didum* ki) 41

er-: [Me 3' *irmek*, *ermek*]; *irmek*, *irişmek* 167, *irmış* 'ermiş' *appendix*

er. er. erce. erence 128

ertesı [Me.3: *irte*, *irtesi*, *irte vulg* *erte*. *bâzâr irtesi*, *irte ~ erte*]

et-: [Me.3. *itmek vulg* *etmek*]; *etmek* (*hazır e*) 61, *idecek* 34, *idemem* 82, *ider* (*tenâvül i.*) *appendix*, *iderler* (*cenk*, *mecrûh*) 206, *ider* (*hareket*) *appendix*, *iderdi* (*ta'li i.*) 209, *iderken* (*tecessus i.*) 207, *iderler* (*rivâyet*) 201, *iderüm* 160 (*yardüm i.*), *iderüñüz* (*şükr i.*) *appendix*, *ideyür*, *idiyurur* 159, *ıdıcı* (*yardum i*) 33, *ıdındı* 163, *ıdışmek* 61, *idüp* (*du'â i.*) 208, (*pinhân i.*) 166, (*tavâl*) 207, *ıdup yürür*, *ıdup durur* 159, *itmeğe* 61, *itmek* (*zuhur i.*) 62, *itmek*, *etmek* 36, *riayet itmek*.36, *itmek*, *ittirmek* 60, *itmeyelüm* 49, *itmez* (*fâide i.*) 161, *itmiş* (*kâdem*) *appendix*, *itmişdi* (*secd i.*) 166, *itseler* (*helâk i.*) 161, *ittü* 163..., *ittü* (*icâbet i*) 208, (*kıyâs*) 161, (*teveccüh*) 134, *itiler* (*ihsân i.*) 162, *ittükte* 162

gece [Me 3: *gice vulg*, *gece*, *gicelemek vulg*, *gecelemek*, *gicelik*]; *gice* (*gicenüz xâyr ola*) 131, *gice* 127, 205, *gice gündüz* 128, , *gice ile* 128.

geç geç, geççe 128.

gerçek gerçek 128

gerek, gerek (*sevsem g* ; *çekimi yapıyor*) 75

geri [Me 3 *giru*, *giri*, *geri*]; *girude* 127

gıt- *gıdılmek* 60, *gıtmek* 35, *gıtmek gerek* 123, *gıtmek*, *gıderum* 123, *gıttı* 82..., *gıttı*, *gıttı* 162

giy-. [Me.3: *geymek*, *geyecek*], *geyişmek* 60.

il: [Me.3: *rûmeli*, *il vulg*, *el*]; *rûm-ılı* 188

in-: [Me.3. *inmek*, *vulg*, *enmek*, *indirmek ~ endürmek*]; *inmek* 60.

işit-: [Me.3 *işitmek*]; *işidüp*, *işitmeze* 168

iyi: *eylik* 41, 62, *eyu* 32, *eyu hoşmısın* 145, *eyüce* 147, *eyüsi*, *eyüler* 145.

nereye: *nereye vardüñüz* 145.

nice: *nice*, *nieceki* 132.

ver-: [*virmek*, *vulg*, *vermek*]; *vir* 146, (*v*, *baña şu kitâbi*) 167, *virdı* 161, *virdüm* 160, *vire* 76.., *vire*, *virün* (*Allâh te'âlâ 'umurler v.*) 130, *virceidi* (*Allâh v.*) 76, *virış* (*alış v.*; *vırış*) 35, *virmedı* (*bir lokma etmek v*) 167, *virmek* (*and. v.*) 62, *virmek* (*sonı v.*) *appendix*, *virmek* 62, 168, *virmesem de* 161, *virün* (*Allâh belâsin v.*) 131, (*Allâh v.*) 76, *virüm* (*alüm v.*) 35, *virilen* 147, *virış* (*alış v.*) 169, *virı gel-* *vire gelmişür* 82, *virmek* (*almak v*) 35, (*alüp v*) *appendix* .

ye-: [Me.3: *yemek*, *yeyici*, *yeyecek*, *yeyü*, *yem*, *yemek*, *yemeler içmeler*]; *yedı* (*etmeğini y.*) 167, *yedüm* (*geturdüğüñ etmeği y*) 167, *yemek* (*etmek y.*) 166, (*bir kimse ile tuz etmek y.*) 167..., *yemek* (*tabanca y.*; *ymk*) 62.

yedi: [Me.3: *yedi*]; *yedı*, *on yedı*, *yedı yüz* 42, *yedinci* 44.

yeğ: *yeg* (*teg*), *yegrek* 32, 157.

yel: [Me 3: *yel*], *yel* 84; [Me.3: *yel-mek*]

yemiş: *yemiş-i şîrîn* 152.

yer: [Me 3: *yer ~ yir*, *yerlü ~ yerli*]; *yer* (*jer*) 34, *yerde* 126, *yer dür* (*uç konak y.*) 175, *yer* (*ne y*) 173, *yeri* (*ibadet jeri*) 34 .., *uruş yeri* 34, *yerinden* 133, *yerlü* (*nc y.*) 53, *yerlü yerince* 133.

yetiş-: [Me.3: yetmek, yetürmek,yetişmek, yetiştürmek]; yetişecek (y. kadar) 161, yetişüp 207, yetmek, yetişmek (ie) 167.

yetmiş: [Me.3: yetmiş]; yetmiş 42...., yetmişinci 44.

yine: [Me.3: gene ~ gine; yinc, yene]; yine, yene, gene 129.

Alıntı kelimeler:

çıra: çerâğ, çerak, çirâğ, çirak

kese: kîse vulg. kese.

meşe: mîşe vulg. meşe.

meyve: meyve, mîve-yi şîrîn 152, mîve 149 (m.-yi şîrîn).

peşkir: pîşkîr vulg. peşkır.

peynir: penîr vulg. peynır.

sel: seyl [Me 2]

tez: tez (ol), tezçe (tut)130, tez (tyz) 160, tîz (kılıc-ı t.) 152.

zencir: zincir 154.

XI. Risâle-i Garîbe [Ri.] (17. asır sonları veya 18. asır başları):

bel: bil.

beş: biş, beş.

bey. Big şehirli

de-: diyu, deyu, diyüp, deyup, dimeyüp, demeyüp, diyen.

el 'yabancı': il, el

erkek: irkek.

ertesi: irtesi.

et-: it-, et- .

gece: gece, gice, giçe.

gez-: gizdir-, gezdîr-, gez- .

giy-: giy-, gey- .

iyi: eyü.

nîçe: niçe.

ver-: vir-, ver-, veresiye

ye: yi-, ye-

yel-: yel-

yel: yel (deyirmeni).

yer: yir, yer.

yet-: yit-.

yetmiş: yitmiş.

XII. Colloquia Familiaria Turcico Latina [Har.] Jakab Nagy de Harsány (1672):

beş: beş, bes.

de-: demek (bütün eklerle)

el: el (Rumeli, Urumeli).

elçi: elçi.

er- ır- (er-)

ertesi. ertesi

et-: et-, il- .
 ev-: ev- .
 gece: gecc. (gegse, gegşe, getşe).
 geri. geri.
 giy-: gey- .
 in-. én-
 işit-: ışı-
 ver- vcr-, vir-, bul ver-, dey ver-
 ye- ye- .
 yedi: yedi
 yem: yem.
 yer: yer (bütün ekli şekillerde).
 yet-: yet-
 yetiş-: yetiş- .
 yetmiş: yetmiş.
 yine: yene, yine, gine.

Alıntı kelimeler:

çıra: şepçirak
 kese: kesc. kisesiz
 meyve: meyve
 peşkir: peşkir
 peynir: penyér
 tez: tez

XIII. *Primi Principi della Grammatica Turco* [Car.], Cosimo Comidas de Carbognano, Roma 1794 (Costantinopoli 12 Agosto 1786):

besle: beslemék 531...
 beş: beş 13 .., bés 568...., beşinci 16, beşer 13 .., beşlik 22, beşyüz 14, onbeş 14, onbeşinci 16.
 de- de- (yazılış aynı; bütün çekimleriyle) 530 ..
 değil. degilim 460 (Kelime aynı okunuşta çekimleniyor.);
 elçi: elçisi 539
 erken: erkén 506, erkence 506
 erte: ertesí 553, ertesí günleri et yeme 553
 et-. et- (bütün çekimleriyle, imlâsı bazen 'yt, bazen de 't şeklinde yer alıyor. Fiilin, kalıplaşmışlığıyla dikkat çeken ' 'ydvb ' şekli de 'edip' olarak karşılanmış: edip 706.... itmek 537
 gece gece 493 .., gecé 493
 geç. geç 507, geçce 507
 gene: gene 519...
 gerek: gerek ben gerek o 518, gerek 575 (aynı şekilde çekimi yapıyor)
 geri. geri, 503, geride 496, geriden 498, ger'i 501 .
 git-. gıt- 539 (bütün çekimleriyle). 692
 giy- giyin- 543, giyinirim 543
 işit-. eşitmék 532

ışıt- ışı 528. . (bütün çekimleriyle), eşitmek 532.
 ıyı. eyi 494... eyice 494. . eyidir 581: eyilér 617. eyilik'lerimé 705 ... eyimisin; eylik 708...
 ey 661 . , çok eyi 494, pek eyi 494, pek eyi 494...
 nere: nereden 496 . , nereye, 500.
 nnice ıce 510, niceki 510.
 ver- ver- 25 .. (bütün çekimleriyle, yazılışı ve okunuşu aynı).
 ye- yemek 75; yemez 527 . , yerim 75 (ye- fiili de bılınen imlâsına rağmen e'li okunmuştur.),
 yeiğ 25
 yedi yedı 13, onyedı 14, yedı kerre 503, yedinci 16, yedinci def'a 504, onyedinci 16, yedişer yuz
 20, yedişer biñ 20, yedişer, yedişer yedişer 18, yedi yuz 15.
 yer yerde 495, yerden 496, yerden 497, 499, yerdén 494, yere 500
 yetiş- yetişecek kadar 511.
 yetmiş, yetmiş 14, yetmişbirer 19, yetmişbirinci 17, yetmişer, yetmişer yetmişer 19, yetmişinci 17.

Alıntı kelimeler:

çeyrek çeyrek 15.
 meyve meyve 28, meyvesız 28
 tez: tez, tezce 508
 zincir zincir ile 599

XIV. Éléments de La Langue Turque ou tables analytiques de la langue turque usuelle, avec leur développement [Vi.], M. Viguier (1790):

bel bel bêche, rems
 besle-: besleme *nourisson* , beslemek *alimenter*
 beş, beş kat *quintuple*, beşlik *piece de 5 paras*
 beşik: beşik *berceau*
 beze- bezemek, donamak *decorer, orner*; bezenmek, düzenmek *s'orne*
 de-: demek, demek, söylemek *dire*; denilen, denilmiş *surnommé*, denilmez *indicle*
 devşir-: devşirmek *cueillir*
 deyiş *permutation*, deyişdirmek, tebdil etmek *changer, transformer*, deyişdirme *variation*
 eğri eyrilik *travers*
 elçi, elçi *ambassadeur*
 enişte: enişte *frere*
 et- deyiş etmek savka etmek *troquuer*, etmek itmek *faire*
 gece: gece gece *nuit*
 gerçek: gerçek *certain*
 geri, geri çekmek *retour*
 git-, gitme *train*
 giy-: giymek *se vêtir*
 in-: inmek *descendre*
 ışı-, eşiden, ışıden *auditeur*, eşidici, ışıdici *auditeur*, eşitmek ışıtmek *entendre, ouir*
 iyi: iyi, iyisi *meilleur, mieux*, eylik *bonte*
 ver- vermek virmek *donner*, veresi, veresiye *crédit*, veresi vermek veresiye vermek *donner á crédit*
 ye- yeyecek *denréé*, yeiğ giyecek *subsistance*, yemek *manger*
 yedek: yedek at *cheval de man*

yedi: yedi kule tutkalı *colle forte*
 yel: yel birikmesi *ventosute*, yel mumu *torche*
 yem: yem *charme*
 yemiş: yemiş meyve *fruit*
 yer: yer *place*, yerli *habitant*
 yetiş-: yetişmek yetmek *suffire*
 yetmiş: yetmiş yaşında *septuagénatre*
 yeyni, yeyni, hafif, yenil *léger*

Alıntı kelimeler:

bez: bez *toile*
 dev: div, ifrit *géant*
 incir: incir *figue*

XV. İlmihal Kitabı [İl.] (istinsah veya te'lif tarihi: 1810):⁸

beş beş 6b/5. ., beşdur 13a/10. ., beşdur 23a/8, beşi 20b/3, beşinci (on b. surh başlık) 10a/5, (otuz b. surh başlık) 10b/13. ., bişinci (kırk b.: surh başlık) 11a/11, bişinci (otuz b.) surh başlık, 24b/3, bışinci farz (surh başlık) 9b/11, beşincisi 13b/6...

de- derler 17b/13, derlerse 21a/9, desek ~ disck (çift hareketli) 22b/12, deye 'di-ye' 21a/5, deyen 21a/10, deyüb 23a/12, di (muslumanım d.) 5b/3...., dımek 17b/6, dimelidür 15b/6, dimeniñ 5b/4 ... dimişler 21a/10, dırlar 7a/4...., dırlar ki 17b/11, disc 7a/9, diye 'di-ye' 21a/6, diyen 9a/8.

değil, değil 16a/6, değıldur 4a/2

er: 'erkek' 9b/5. ., erden 'erkekten' 22b/3, erkeklik 19b/5.

er- ermedikce 11a/14.

et-. etdim (kabul e.) 15b/11, etdiğünn (emir, nehi e) 22a/11 (2) , etdüm 5a/12, etdüm 5a/13, 21b/4 (2), etdüm (kaskd e.) 9a/7. ., etmeden (kascm e) 11b/5, (maskaralık e.) 10b/8, etmek (bâk 'pâk' e.) 24a/13, (bek 'pâk' e) 15a/3, (edâ e.) 11a/9, (etâ'at e.) 10b/2, (eylik e.) 24/4, (gusul e) 9b/11... , (haf 'havî' e.) 24a/9, etmek (hayvânet e) 16b/4, (hıfız e.) 11b/2 ... (ictinâb e.) 24a/12, (ihlâs birle e.) 10a/5, (infâk e.) 11a/7 ..., etmekdür (mesih e.) 21a/1, 2, (niyyet e.) 21a/3, (pâk e.) 11a/12, (sabir e.) 10a/3 ... , etmekdür 6b/8, (cenge e.) 19a/1, (nehy e) 18b/11. ., etmemek (cimâ' e.) 11a/11...., (gaybet e.) 24a/3, (hiyânet e.) 24a/5, (istihzâ e) 24a/13, etmemek (sıhır e.) 24b/3, etmeye 9b/5, etmişdür 19b/1, etse (su'âl e) 23a/6, 10, etsın 7b/5, eylik 10a/10

et-: iden (harâb ı.) 7, iderim (şehâdet ı) 13a/15, ider (sulûk ı.) 12a/10, iderse sulûk ı.) hrf' 12a/8, ıdındım (ımâm ı.) hrf' 15b/9, ıdub (cenge e) 18b/113, (tasdik ı.) 25a/11, (fark e.) 20b/7, (âh e.) 23a/12, (hısâb ı) 21a/4, (ihmâl ı) 17b/3, 7a/14.

eyt- ideler 'cydeler, soyleyeler' 21b/1

gece: gecede 22b/3, gece ve gündüz 23a/13

gerek: gerek 17b/3, gerekdür 17b/3

getir-, getirdim 13b/10, getürdüm ~ -dım 13b/9, getürdüm 17b/9, getüre 'goture' 12a/14. ., goture 12b/2...

gıt-, getdi 22a/6, getmek (hacca g) 13b/4

gıy- geymek 9b/9, 23b/3

⁸ Emaneten kendisinde bulunan, Yusuf' ve Zeliha'yı da intıva eden yazmayı tetkik etmemiz için bize verme lutfunda bulunan meslektaşım Mustafa Argunşah'a teşekkür ederim.

in- enmişdir 20a/2... , enmişdir 4b/12.... enmişdir ~ dür (çıftı hareketli) 4, enmişdir 5, inmişdir 6, inan 'inen' 19b/9, inmez 8b/4, inmişdir 13b/11 ... inmişdir ~ -dur 19b/13, inmişdir 4b/13. .

nice. nice bilirsin 5b/6.

ver-. virdükde 21a/5, virdiŕse 9a/11, virdüği 25a/6-7, vire 21a/6, virmeye 21a/5, virmek 13b/2, 15a/1 , virmemek 11a/13, virmeye 21a/6, virmeyeler 21a/6, 7, virsem 23a/12, virür 12a/9

ye- yemek 9b/13, yedi 22a/4, yemek 16b/8, yememek 24b/14 ... , yimek 16b/2, yimezler 19b/4.

yedi yedi 12a/14 . yedidir 18a/13, yedinci 10a/7 ..

yer yerde 18a/1, yerden 14b/7, yere (yalan y) 25a/5 . . yerne 22a/12, yerler 19a/3.

yet- yiterse 13b/3.

yetiŕ- yetiŕdurmekdur 20a/13

yetmiş- yetmiş 12b/1.

Alıntı kelimeler:

hiç. hiç 5b/7, 16a/6.

XVI. Yusuf ve Zeliha [Mah.], Mahmûdî (istinsah tarihi:1813):

bey. beğlik 52b/5.

de- dedi 39a/1 , dediler 52b/15, deyeceğın 59b/5, deyu 37b/2. . , deyüb 43b/1, deyüb 49b/2, deyu ~ diyü 38a/6, dı 44a/8, dıdı 39a/12.... dıdiler 44a/14 ... dıdım 41a/14, didum 43a/13, dime 41b/2, dimedı 12, dimeyu 49a/3, dimiş 39a/4. . dir 38b/10. . dirdün 51a/2, diyü 38a/12

der- dereyım 49a/8, derse 59a/4

el elden (ırak elden geldum) 49a/14

elçi elci 55b/12

er- eriŕdi 51b/7, ire 40a/14

erte, erte 48a/8, ırte 56b/6 (ırte oldu.)

eŕ eŕ 58a/15.

et- etdi 43b/9 . , (âh e) 38a/13, (tamâm e) 51a/12, (münâcât e) 39b/5, etdiler (azm-i sefer e.) 58a/4, (yalın ayak e) 44a/4 . etdum 43a/12, (fikir e.) 52a/7, (kabul e.) 59a/2, etmiş 52b/15, ide 37b/3, idem (eyliger i) 52b/3, ider 41b/4, idersiz 43a/13, idüb 56a/11, iduben 38b/9

ev- ıver 38a/8

ev evde 39a/6, evdeki 45a/1, eve 38b/6, 40a/15..

eyit- etdi 'eyitti' , söyledi' 54b/15, eyder 'söyler' 48a/3 . , eyduñ 'soyleyin' 54a/12, eydür 'söyler' 48b/3, 54a/12 , eyt 58b/10, eytdı 11, eyudur 'söyler' 55a/12...., iderdi 'eyderdi, söylerdi' 52a/15, ider 'söyler' Hâlim xôŕdur ider 49b/15, iderse 59a/4, idün 48b/2.

gece gece 40b/11, gice 47b/15 .

geri. geri geldi 49b/3, geru 43a/9 . , girü 43b/10..

güt- getdi 39b/6.. , getdiler 46a/4 . , giderler 40a/9...., gidesiz 48b/9, gidüb 49b/3, gitdi 57a/11...., gitmez 43a/11

giy- geydirdi 57b/1, geydürdi 43a/1

ilet- eletdi 51a/11, iledüb 55b/9, iletđi 59a/14, iletüben 48b/5.

in- endı 55a/14, endüğın 51a/1, endürür 52a/1, enmiş 40b/15, inan 51b/14, iner 50b/4, inmiş 40b/14

ışit- eşetdüm 54a/1, eşıt 39b/7 , eşıtdı 38a/13..., eşıtdüm 41a/15.. , eşıtdüñ 54b/4, eşıtgil 54a/15 , eşıtmedi 42a/15. ışıt 39a/4. ışıt kım 41b/10. ışıtdiler 41b/5

it-: iter 44b/2.

iyi: eyeligler 52b/3, cyü 37b/11, 38a/11, 42a/12...

net-. netdi 37b/7. . nıdelüm 43b/7. nıtdüñ 49a/1.

nıce. nıce 39b/9.

nıçin necün 'nıçin' 58a/11, neçün ~ nıçün 49a/2.

nıye. nıye 'nıçın. nıye' 44b/13

ver- vır (v. salavât) 50a/7, vırdı 43b/14 , (cydiv.) 50b/15..., (selâm v.) 59a/9, vırdiler 47b/14 , vırelum 50a/4 , vırem 38a/15 , vıresız 42a/14, vırgil 39a/14 , vırmez 40a/12, vırmış 58a/6. vırumem 54a/2. vırur mısın 45a/15...

ye-. yeduñ 49a/2, yemiş 48a/6. . yemişdür 42b/7, yidurdık 42b/3, yımedüm 49a/7. 10. yımez 49b/8.

yedi: yedi 48a/11 .

yer: yer 46b/8, yere 42b/2. . yeri 41b/13, yerine 55a/3, yir 46b/10

yet-: yetdi 39b/5 ... yetdiler 58a/5, yetdüm 43a/12, yetmeyi 54a/6, yetürelum 42b/6; yiter 42a/4, yıtüb 43b/10.

yetış- yetışdi 51b/6

yıne: yıne 44a/3 ... , yıne ~ yene (yéne) 41b/8

yıt- yıtırdüñüz ~ yıtırdüñüz 48b/5

Alıntı kelimeler:

hiç: hıç 39a/5 .

sel. sel (sıl) 56b/9

tez: tız 53a/1, 48b/8

zencir: zencir 56b/5

XVII. Vocabulaire François-Turc [Rh.], Georges Rhasis (1828)⁹:

bel hel 2/43 . . , béli 302, béline 125 .

besle- besleme 129..., beslémé 262 , beslemek 297 ... , beslémek 29 .. , beslenmek 2/177, beslénmek 2/48, béslénmek 2/303, besléyci 2/50

beş beş 2 , beşinci 142, bés 142

beze- bézémek 2/61

çiğne- çeynemek 2/58, çeynémek 2/200

de- deyeceğın (d varmı) 141, dedı kodı 154, dedığı 2/203 , dedığım (benim d.) 124, demek (ne d) 2/321 , démé 2/224, derken (yapayım d. bozar) 276. deymdı < de imdı 192. deyu 10 . . , dımek 255, dımek 44, dımlış 2/127, dırler 44

değıl déğıl 389 . . , déğıldır 2/299

değırmi dığırmi 2/195

derle- derlémek 2/246

devşır- devışurmek (akçé d) 150, devışurmek 202. , dévıřurmek 2/103 , devışurmek 2/291, devşırme 2/87, devşırme 2/162

eğmek. éymek. éylmek 391

⁹ Bazen Latin harflı diğer eserlerde de kullanılan aksan ışarethli harflerin (á. é. í. ú vb) her zaman farklı bir sesı karşılamak üzere değıl hece yahut kelime vurgusuna ışaret etmek üzere kullanıldıkları anlaşılıyor

eğri eyri 2/51

el. el. ıl. (el. ıl) el malını yer 67. (el. élé virmek, el altında 2/3, él yumak 425), il vulg el (yazılışı 'l) 2/131.

elçi elçissi (Avstriya e.) 406, elçi 64, elçilik 118, elçilik 34, elçinin 195.

en' én. énlık ('yn) 424, énlık 424, énlı 424

er-. ırmek (kemâle i.) 2/88.

erış- ırışmek 2/36

erken erken 94, erkén 373

ertesı irtessı (pazar i.) 438

eş eş 43

eşle- işlemek 'eşlemek' 421

et- édicı (hız é) 2/125. (zebh é) 200. édinmek (yekdil é) 432, etdirmek 2/165. étmamek (hazz é) 2/180. (şemâta é) 2/257. étme (accle e = 'tmh) 85. édinmek (âdet e.) 179. (âdet é.) 195. (bore e) 179. (illet é) 123. étme (sakın bunu é.) 351. étmedi (itâat e.) 153. étmeduğünden (itâat e) 153. étmeksızın (dakıka fevt e) 2/88. ıdeceği 431, ıdecéğimi 394. ıdemem 2/117, ıdemez 431. ıden 2/227, ıdén 2/268, ıder (rahatsız i.) 2/47, (sena i.) 437, ıdersın (zann ı.) 2/215. ıdicı (muamele ı.) 2/132. ıdinmek 2/41, ıdémém (fark i.) 259, ıdersın (ıca ı.) 85. ıdınmek (Allah i) 227. ıtmek 2 , ıtmek (cebr ı.) 179, (denk ı) 180, (ıtrıyâd ı) 179, (keder ı) 129, (mıza') 231, (setr i) 196, ıtı (del' i.) 170, ıttılar 11, 12, (gayb i) 222, ıttuklerı 205, 206. ıtturmek 59, 218, (ihmal i) 248, (terk i.) 241, ıtmek (alışvêrış ı) 2/280, (arız. ihdâ ı) 2/55, (bahs ı) 349, (günâh ı) 2/83, (hall i.) 349, (imâ i) 2/237, (ımkâr) 2/44, (ıthâm ı) 393, (mır mır ı) 364, (nash ı.) 2/47, (redd, tercime ı) 2/175, (sétér ı) 2/67, (sıyânet ı) 2/125, 126, (şerh i) 357, (şubhe i.) 2/236, (taadâd i.) 2/46, (tasdik ı) 350

ev ev 2/4. évlendirmek 2/11, évlu, évlu barklu 2/11

eyretı eyretı koopru, kalkar koopru 429

gece gıce 414 , gıcé 41 , gıcé gündüz 2/50, gıcélenmek 41, gıcélenmek 2/50, gıcélık 2/50, 2/194, gıcessı (zihâf g) 2/45

geç géc (kyc, g kalmak) 2/184, géc (kyc) 2/259, géce (g kalmak) 2/259, gécikmek (kyc-) 2/259

gene gcné (ynh) 2/170

genış génış 424

gerı gırı 2/153.

gıt- gıdelum 114, gıtmek 3. , gıttıkéc 2/105

gıy- geydirmek (ırh g) 203, geydirmek 193, geydirmek 2/191, géydirmek 2/310, geymek (tacı g) 125, gıymek (pabüc g) 136, géymek 2/310, géyımış 2/310, géyınméc 2/272, géyınmek 367, gıymek 288, gıymek 2/111

ın- éndı (sulai e) 269, éndur (mahzene e) 242, ındurmek 2 , ındurmek (tahtden ı) 249, ındurmek 2/149, ındurmek 221, ınmek 78 , éniş 2/85

ışıt- ışıdılmamış 401, ışıtmek 274

ıyı eyü 5, eyü 2/55, eyû 2/74 , éyû 2/67 , éyü 2/292 , éyulığı 2/164, éyulık 399, éyussı 2/16, éyûdir 2/23

nerede néredé 436, 2/62, néredédır 2/82, néredén 2/62

neye neyé 2/221

nice nıcé 2/106

niçe niçe, çok 2/3, niçé (n bir) 416, niçé 2/145

ver- ver (bunu yapı v) 173, verdim (ben size v , فـرـمـتـمـ) 2/321, alışvêrış 2/280, alışvêrış 154, alışvêrış 2/43, alışvêrış ıtmek 154, alışvêrışımı 113, koyvermek 422, koyvermek, koyvirmek 2/89, salı virmek 421, 2/170, alıvirmek 2/131, salıvirmek 103 , vırdı 253 , vırdım

ı , viresiye 197, virgü 132 , virgüssü 262, vırılan (vırılan nızama göre) 172.. , viréméz 402, virérsa 2/215, vıreyim 2/49.. , vırıcı (ecır, ceza v.) 2/174, vırılı gelen 2/164, vırmamek 81, virmek 2/1 (cân v) 2/154, (cıla v.) 438, (cılha v) 2/108, (ders v.) 425, (izn v.) 2/89, (karâr v) 2/157, (keder v) 2/84, (kemâl v) 2/88, (yol v.) 430, (zahmet v.) 2/83(dayak v) , (el v) 183, (gayret v) 288, (ibret v) 276, (ızın v) 169, (karar v) 248, (keder v) 129, (keder v) 236, (kısseden v) 212, (mıkafât v) 214, (payını v.) 181 ... (rıza v) 172, (selam v) 131, (sıklet v) 179 , (yuz katını v) 126 , vırmekden 246, vırmélu 272, vırui (tel v) 183, vırméğé 271, vırsun 2/321, vırur 2/8 .

ye- yédi 136 , yémek 29 , yei 67, yéméğé çağınmak 2/231, yémamek 2/3, yéméğı 245, yéméğı 255, 358, yéméğını 255, yémek 361 , yémek (solrada y bolluğı) 169, yémek, (temiz, eyü y) 138, yémékdén 2/220, yei 358, yér (ne y ne içeri) 2/44, yénmak 2/8, yénmek 2/297, yénui 2/8, yénurmu 2/66, yeyci (çok y) 76, yeyceek 341,

yedek yédek, yédekçi 367, yédék 2/3, yédék 2/173.

yedi yédi 353 , yédinci 2/218

yégen: yégen 2/44

yel yel 339 , (kara y) 2/47 , yel (y degirmen) 2/34

yem yem 35, yemletmek 35, yem virmek 34, yém 341, yémlik 2/157

yemiş yémış 49, 245, 345, yémışı (solra y) 245, yémışı (bugurtlén y) 2/36

yen yén, yénleri 2/7

yer yer 242 , yer (ağacılık y) 195, yer (battığı y) 190, yer (çıkık y) 257, yer (çukur y) 124, yer (donum y) 177, yer (kessik y) 192, yer (sığ yer) 82, yer (y kumuru) 132, yer (yanık y) 106, yer (yarık y) 198, yer (yıtık y) 216, yerdé 25, yerdé (ara y) 61 , yerden (bir y) 98, yerden 248, yerdén 313, yér (sığ y) 364, yéré 13, 161, 163, 170 , yére (y atmak) 203, yérı 141 , yérı 315 , yérı (çızı y) 276, (alacak y) 197, (dıkış y) 195, (odun y) 131, yérı (rıaat y) 130, yerler 151, yerleri 248, yerleşdirmek 59 , yerleşmek 114 , yerlu 231 , yerlu yénnee 52, yér 305 , yér (kuru y) 268, yér (yarık y) 327, yéré 270 , yérinden 257

yet- yeter 82, yetmek 2/246

yetiş- yetişdirmek 2/212, yetişmez 403, yetişmek 61 , yetişür, yétişür 231, yétişmek .. yétişür 2/246

yetmiş yetmiş 2/218

yine yéné .. 2/243

Alıntı kelimeler:

bez bez (ince b) 83, (kalın b) 195, bézı 115, béz 432

meşe méşé ... 137, nişe 2/258

meyve meyve 345, mive (m sepedi) 202, mive 2/85

neşter nişter 423

peynü pénnü 422

peşkır péşgırı 2/39

zincir zıncı 126, zıncı 129

XVIII. Grammaire Turke [Da.], Arthur Lumley Davids (1836):

bel bel 129

besle- beslemek 152

beş beş 18 , beşinci 20, bészı 21

beze- bızemek 32, bizenmek 32

- de: dé دى 161, dédfiler دمدلر 170, dédiler 163, démek دمك 32..., dénemek دمك 32, dérler ددرلر 163..., dérsen 162, dı ımdi 106
- değ- deġmek دكك 116
- deġil- deyül 173, déyül دكل 173
- deġiş- déyışildi دككلى 174
- elçi: elçi 135
- en: inlü انلر 151
- er-: îrmek ايرمك 116.
- erken: erken 104
- ertesî, ertesî (bâzâr, cum`a e ايرمىسى 123.
- et- édecek ايدك 162, éder 172, éderim 171, éderiz 163..., éderler 164, édersin 171, etdi ادى 172, étmédum 167, etmek (ıkrâh e. ايدك 118, étmek (icâzet e , t'irîf e.) 116-118..., étmek (ta`accub e) 152, etmesinden ايدمىس 171, îtmek ايدك 97. .
- gece ġice كمك 104. , ġice (كمك *vulgairement . gécé) 124, ġicelik 149.
- geç. geç كچ 160 .
- geri ġirû 104
- ġine ġîne 104
- ġıt- ġıtdı 114, ġıtdı 160.
- ġiy-. ġeydur 167, ġeydüyümi 168, ġeyerler 169, ġeyeyım 168, ġeymek 152.
- in- inmesi 126
- ışıt- ışıtmedım 159, ışıtmek 152.
- ıyî. eyû 103. , éyû 151, éyûsı 17, éyû mı 159.
- ver- vér ودر 164, vére ودره 160 , véreyim ودرم 166 ... , vérsın 163. , vérmek (cân v., el ele v . cevâb v . şerîf v. ودرت 97, (icâzet v.) 116, (âteř, cevâb v) 153..., vérmem 166, köyüvérmek, bûlûvérmek 98
- ye- yédum يدك 162, yemek (gam y . kotek y كك 97 , yéméyôrsin 162, yenilmek كك 32, yésûn سون 162, yeyecek كك 150, yéyclum 162, yéyin كك 163
- yedî yedî 18, yédinci 20.
- yel. yel (kara y ل) 126, yel (y mûmı) 149.
- yemiş yemiş ككس (y ağacı) 139, yemiş 141, yemişi şîrîn 112, yemiş ككس 162
- yer yerde بره 166, yerden (her y) 103, yerde (ne y.) 103, yerden 170, yerler 169
- yetiş- yétiřer ككس 163, yétiřér 172
- yetmiş yetmiş 19
- yine. yine 104
- yit- yitmek égalér 118

Alıntı kelimeler:

- meir meîr 142, (ı ağacı) 140
- meşe mişe (m ağacı) 140, mişelik 92.
- meyve mîve 113
- tez tîz 162 , tîz ol 106

XIX. Akabi Hikâyesi [Var.], Vartan Paşa (1851):

bel: belinden 21, belinde 31, belinin 18

berı: beru.

besle-: besleme 17. .. beslemeye

beş: beş 8... beşe 12

beşik: beşik, beşikden

bey Beyoğlu 20, Bey oğlunun 18, Beyoğlunda 12, Bey oğlunde.

beyhude bihude 33

de-. de ... dedi 13. .. dedik, dedikde , dedikden, dediklerin, dedikleri, dediklerin 17. .. dediler 26, dedim 14. .. dedin , dedin, dedimz. .. dedirtiriyor, dediyim 36 ... , dediyi. .. , dediyim..., dediyime , dediyimiz, dediyimizde, dediyin 22 . dediyine, dediyini..., dediyiniz, dediyinizde, dediyimizin, demedim, demedin, deme deme 22, deme 10, demek 12..., demeli, demesine, demeye , demeyerek 25, demeyorum.. , demez 24, demiş 22 .. demiştir, demişim, demişler. .. denebilir, der 7..., der demez 22 ... deriken 26, derim. ... derler 10. .. derse 22. .. derse desin 25, dersek 12, dersem, dersin .. dersiniz . , desem. .. desen ki 19, deyebilir, deyebilir, deyebilirim, deyecek 9, deyeceklerini, deyen, deyerek, deyim mı..., deyi 14. .. deyib 19.. , deyor 22 .. deyoridınız, deyorlar ... deyorsam, deyorsunuz, deyorsunuz , deyorsunuz, deyorsun 16. , deyu 10. .. deyub 8. , deyub 23; didi 14, didiklerinden 34, didiyime 16, didiyimi 37, dimede, dimedi 24.. , dimediler, dimediyeine, dimek 35, dimeli, dimem 37, dimemek 37, dimemiş... dimesinden. , dimeye 16, 18... , dimeyeceksiniz, dimeyorum, dimeyub 37 , dimez, dimiş 7, dinilmeye, dirler, disem, diyebilirsiniz, diyecek , diyeceksin 16, diyeceyim 27 , diyeceyimiz, diyeceyini, diyelim 27, diyemedi 28, diyemem 35 , diyerek 9. , diyeyim, diyordun, diyorsunuz ... , diyordum, diyu .

değ-. deymedığının.

değil. deyil 15 , deyildir , deyil , deyilmidir 33, deyilmiydi, deylim 17 . , deylsınız 12, diyilim

değiş-. deyişirse.

eğ- eydikden, eyub.

eğri: eyri eyri 10.

eksik: eksik. . eksiyi.

elçi: elçi, elçısının.

en: enliliyi 31, ensız

er- erdi 22 ... erdikden, ermediyine 90, ermeyerek 23, ermez (aklı e.) 24, irdikde, ırdiremeyerek (aklı ı) 36, irebilmemiz, irerek (aklı ı), irmediyi (aklı ı.) 36, irmez 90, (aklı ı., sır ı.), irub (aklı ı)

eriş-. yerışdı . , yerışdikde, yerışdırmege, yerışecekdir, yerışib 13, yerışmiş. , yerışub

erkek, erkek , erkekler 12.

erken: erken 16.. , erkence. .. erkenden..., irken. , ırkence.. , ırkence 29, ırkenden

ertesi: ertesi 21 . , irtesi 17.. , cuma ı., irtesi gicesi.

et- eden 12, edene 33, eder 18, ederek, edermiydi 20, edersiniz (afv e.), edeyoruz 13, edib 8. (men e.) 12, edin (afv e), edin (tehır e), (terk e.) 21 ... , edinmemişim 36, et (tenbih et), (dua e), (sabr e.) , (dikkat e.) 13, etdi 8 , etdirdikden, etmeli, etmeliyiz, etmedik, etmeli 7, etmeyeydin, etmeye (ııra e), etmeyi .. etmeyim, etmeyorsunuz, etsem, etsin. . (ıkram e), etdiyi 22, et-. fmedin 21, idebildik, idebildim, idebilecekmiz, idebileceyimizi, idebileceyiz, idebileyim, idebilir 19 , idebiliriz.. , idebilmeye 28, idebilmiş, idecek. , idecekdiler 31, ideceksin 13 .. ideceksiniz 13, ideceyidim, ideceyime, ideceyimi, ideceyim 36 , ideceyine 9 , ideceyini 35 , ideceyiz, idece idim 32, idelim 22 . , idemediyinden, idemedi 10, idemem 38. . idemeyeceyinden, idemeyeceyini, idemeyub. .. idemez 14. , idemezler 34 , idemeyib 10, iden , idenler, idenlere, idenlerin. .. idenler, idenleri 30, ider 24 , iderdiler 7, iderek 8 , ideridim 22, ideriken 11, ider irken 13, iderim 11 , ideriz

12. , iderlerse, iderse 23 . iderseniz .. idersin 38, idersiniz 25, idermisiniz 33, ideyim 18 . ideyor 13 . ideyor (eda r), ideyordum, ideyorlar 15, idéyormı, ideyorsın, ideyorsun 16 . ideyorsunuz . ideyorsunuz 16, ideyor 16, ideyorum 36 .. idib 11...., idici...., idin...., idim . (afv r , sabr r), idindık, idinmeye, idmem, idub ; idtim, itdi 10...., itdık...., itdıkde, itdıkdən 25 . itdıkları 7 . itdıklarında 12, itdıklarından, itdıklarında, itdıklarında, itdıklarında 25, itdiler, itdim 22 . itdıdıyı, itdırdıyıme, itdıremedim, itdırene, itdırererek . itdırması, itdırmasına, itdırmeye, itdıyı 24 . . itdıyımız, itdıyım, . itdıyım, itdıyımın, itdıyımı 22 . itdıyımız 8. . itdıyımıza, itdıyın 17 . itdıyından 14, 16. . itdıyına 22, itdıyını 24. . itdıyının 20, itdıyınız . itdıyınızda, itme 28. . itmede. . itmeden . . itmedi ... itmedikce 12, itmedim, itmediyime 11, itmediyimden 10, itmegi, itmek 35...., itmekden.. , itmeli, itmeli 15 . itmelişin 26, itmeliyiz . itmem 14 . itmemek 38, itmeyece, itmemişsiniz, itmen 15 . itmenize, itmesinden, itmesi, itmesine 36, itmesini, itmeyece ... itmeyeceyim 33, itmeyeceksin, itmeyeceyi, itmeyeceyime, itmeyerek...., itmeye 14, itmeyen, itmeyerek 31, itmeyesin, itmeyi 19, itmeyin 30.... itmeyiz, itmiyor, itmeyorsunuz 14, itmeyub 36 . itmez... itmémisiniz, itmémimiyim, itmiş 13, itmişler 15. . itmişiz, itmişsiniz. . itse...., itsek, itsem, itsen, itsin 12.... itsinler...

gece: geceleyim, gecenin, gecenin, gecesi (kış g) 29; gece 29 .. giceden, giceki, giceler, giceleri. . giceleyim, gicelik, gicenin 29...., gicenin itresi, gicesi ... giceye 35 ..

geç- 17. . (g gelmemin, g. kalyoruz, g. kalkar, g. kurtul-, g. olub), geçikmeyin
gerçek gerçek, gerçek

geri geri 13, geru

gez- gezdirsin, gezimür tken 17

gıt- gıtdı, gıtdiler . gıtdiyimden, gıtdiyım, gıtdiyını, gıtmeyi

gıy- geyinmiş, gıy 23 . gıydıkdən, gıydıyı, gıyerim . . gıyılmasına, gıyındıkdən, gıyındı, gıyındır 22, gıyınmayım, gıyınub 33, gıyınmışlar, gıyınmış 18 . gıyınmışlar 29, gıyınub

hiç hiç

in- en, endiler, enib, endirub 24, enmede 24, enmeliyim (elbetde e.) 83, enmeyi (tehir edin e., yarın sabah vapur ile inersiniz), indı 31 .. indıkde 25...., indıkdən...., indiler.... indim, indiniz, indirmeli, indirmeye, indirmiş, indıyı, indiyinden, indiyini 31, incek 29, inmeyim . . inmeyimi, iner inmez 26, ineriz, inermisiniz, inersək, ineyim.... ineyorsunuz, inub 19 . inıldıyı, inmedi, inmekdir, inmek 37...., inmehisiniz, inmeliyim, inmenize, inmesini 38, inmeye. . inmeyi...., inmezden, inub 30, 38..

ışıt- ışıdıb, ışıdılr, ışıdılr 18, ışıdılmadı 34, ışıdırsa 25, ışıdır ışıtmez, ışıdıub ... ışıdıın mı 29, ışıdı . ışıdıkdde 38, ışıdıım 17.. . ışıdıın 34, ışıdıyı 24.... ışıdıyının, ışıdımış 25.... ışıdımışım 38, ışıdımışınız, ışıdıın 22.

ıyı, eyi, eyi 10...., eyice 8 ., eylik...., eylikleri, eylikleri, eyliyi, eyleşdiyi, eyleşir, eyisini, eylik 19 . eylikler 19 . eylikleri 24. . eyliyi . eyliyimi 31, epeyi...., epeyice 20. .

nerede nérde... , nérden, nérde ... nerede 23.... nérde dir 31, nereye 21...., nérdeye ... (Bu aksan işareti, başka ünlülerin üzerine de konmuş olduğundan kapalı e'ye işaret etmiş olmamalı. kárdaş vb), neye . niyé 'neye' muhtacın var?

ni't- nider ki

nice, nice

niçe: niçe .

niçin: niçin 8. . niçin 12, niçin 13 .. niçün 12 .

ver- elverir 23, el vermiyor 17, el vermiş, el verir, elvirmez, el virméz mi; ver .., verdi 14...., verdik 20, verdıkdən, verdım 22 .. (karar v) . . verdımise 21, verdin. . verdiyi, verdiyim, verebildi, verecek 23, verecekler, vereceksem 19, vereceksin, vereceyidin, vereceyim, vıemedi, veremeyerek, vereyim 22. . verib 19 . verildi, verir 21 . verirsem, veririm 20 . veriyor 10 . veriyorlar 15, vermedim, vermen, vermenize, vermeyi, vermiyorlar 21, vermez. . verme/miyim, vermiş 20 . versen 8, versin 8 . vırdı mı, vırdı 11 .

vırdık, virdikde 34, virdikden 36 ..., virdikleri, virdiler. ., virdim..., virdin..., virdiniz, virdirir 37, virdiyimi, virdiyi 9..., virdiyim 35, virdiyime 36, virdiyin, virdiyiniz..., virdiyinde, virdiyinizde, virc 29, virebileceyim 36, virecek 10. ., virecekleri 11, vireceksen ver bakalım 27, vireceksin 36, vireceyi, vireceyimi..., vireceyinden, vireceyini 35..., vireliden, viremedi 28..., vireme, virememiş, viremiyorlar, viremeyub 33..., viremez 24 ., viren 12..., virerek..., vireyim 22..., virir mı (ızın v.), virib, virici 7. ., virildikten, virildiği, virilebilir, virilmediyinden, virilmesi, virilmez, virilmişdir, virin, virir 29. ., virir ise 38, virırım 37, virirler, virir virmez, viriyor. ., virme, virmede 16, virmedi, virmedim, virmedin, virmediniz, virmediyinden, virmediyinizden, virmediyinize, virmek 31.. ., virmekte, virmektir, virmelîmüyz, virmeli..., virmem, virmemiş..., virmemek 34.. ., virmesi 27. ., virmesin, virmesine, virmesini, virmeye 22 ... virmeyerek 11..., virmeyib 16, virmeyor, virmeyub 27. ., virmez. ., virmiş 21..., virmişler, virsun, virub ..

ye-: yemedim..., yemek 22.. ., yemeye.. ., yemeyeceyine 24..., yemeyini 7.. ., yenemezidi..., . yeyib 21

yedi: yedi 21. .

yeğen: yegen 38 ..

yelek: yelek ..

yem. yem.

yer: yerden ... yerde 30 ., yere 10 ., yeri dir, yerinde 15 .., yerinden 18, yerine 33. .

yetiş-: yetişirdi, yetişiyine.

yine: yine, yine 25..

yırmı, yirmi 8. ., yirmilik 22, yirmilik 143.

Alıntı kelimeler:

çeyrek: çaryek ...
 pişman: peşiman..
 tez: tiz ..

Sadece çalışmamızın başında verdiğimiz ve onlardan türetilmiş kelimeleri takip edilmelerini kolaylaştırmak için bir de burada listelemek istiyoruz. Başka örnekler için çalışmanın yukarıki kısımlarına bakılabilir.

<u>T. T.</u>	<u>İz.(1419-20)</u>	<u>Ka.(1453)</u>	<u>Va.(~1526)</u>	<u>Ry.(1630)</u>
bel	bil	bıl	?	-
beş	biş	biş	beş	beş
de-	di-, de- (1)	di-	de-, di-	-
dcr-	?	?	?	-
el 'ememleket'	?	?	il	: elçi
er-, eriş-	eriş-, iriş-	iriş-	ir-	-
ertesi	erte, irte	ırte	erte	-
et-	it-	it-	it-	-
gece	gice	gice	gecc, gice	-
gerı	girü	girü	?	-
gıy-	gey-, giy-	giy-	gey-	-
in-	in-	ın-	in-	-
işit-	eşit-, işit-	işit-	işit-	-
iyi	eyı, ey	cylük	eyü	eyü, eyi
ver-	vir-	vir-	vir-	vır-
ye-	yi-	yi-	ye-, yi-	-
yedi	yidi	yidi	?	yedi
yel, yel-	yil	?	yel-	-
yer	yir	yir	yer, yir	yer
yet-, yetiş-	yit-	yit-, yitiş-	yit-, yitiş-	-
yetmiş	?	yitmiş	?	yetmiş
Alıntı kelimeler:				
kese	?	?	?	-
meşe	?	?	?	-
meyve	?	?	?	-
peynir	?	?	?	-
scl	sıl	?	?	-
tez	tız, tez	?	?	-

<u>Pa. (17. asır)</u>	<u>Mo. (1641)</u>	<u>Par. (1665)</u>	<u>Se. (1670)</u>	<u>Çe. (~1686)</u>
bel	bel, belle-	bel	-	bel
beş	beş	beş	biş	beş
de-, di-	de-	de-, di-	di-	de-, di-
dir-	’	dir-	-	dir-
’	: clçi	il	-	il
eriş-	-	ir-	ir-	ir-, er-
’	ertesı	irtesi	-	ertesi, irtesi
et-, it-	et-	et-, it-	it-	et-, it-
gece, gice	gece	gece, gice	gice	gece, gıce
girü	gen	gıru, gırı	girü	gerı, gırı
gey-	gey-	gey-	-	gey-, gıy-
in-	en-	en-, in-	-	en-, in-
işit-	eşit-, işidil-	-	işit-	işit-
eyi, eyü, iyyıdır	’	’	eyi, eyü	’
ver-, vır-	ver-	vır-, deyver-	ver-, vir-	ver-, vir-
ye-, yı-	ye-	ye-	ye-	ye, yi-
yedı	yedi	yedi	yedı	yedi
yel	’	’	-	yel, yel-
yer, yır	yer	yer	yer, yır	yer, yır
’	’	yet-, yetiş-	yet-	yet-, yetiş-
’	yetmiş	yetmiş	yetmiş	yetmiş
Alıntı kelimeler:				
’	kese	kise	-	kese
’	-	mışe	-	meşe, mîşe
’	meyve	meyve	-	meyve
’	penir, peynir	penir	-	peynir
sel, sil	’	’	-	sil
tez, tız	tes	tız	-	tız

<u>Me.(1686...)</u>	<u>Ri.(17.-18. asır)</u>	<u>Har.(1712)</u>	<u>Car.(1786)</u>	<u>Vi.(1790)</u>
bel	bıl	?	-	bel
beş	beş, bış	beş	beş	beş
de-, di-	de-, dı-	de-	de-	de, di-
dir-	-	-	-	-
el, il	el, il	el	: elçi	: elçi
er-, ır-	-	er-, ir-	-	-
erte, ırte	ırte	erte	erte	-
et-, it-	et-, it-	et-, it-	et-, it-	et-, it-
gece, gıce	gıce	gece	gece	gece, gıce
geri, gırı, gıru	-	geri	geri	geri
gey-	gey-, giy-	gey-	: giyin-	giy-
en-, in-	-	én-	-	en-
işit-	-	işit-	eşit-, işit-	eşit-, işit-
eylik, eyu	-	?	eyi, ey	eyi, eylik
ver-, vir-	ver-, vir-	ver-, vir-	ver-	ver-, vir-
ye-	ye-, yı-	ye-	ye-	ye-
yedı	-	yedı	yedı	yedi
yel	yel, yel-	-	-	yel-
yer- yır	yer- yır	yer	yer	yer
yet-, yetiş-	yit-	yet-, yetiş-	yetiş-	yet-, yetiş-
yetmiş	yıtmiş	yetmiş	yetmiş	yetmiş

Altını kelimeler:

kese, kîse	-	kese, kisse	-	-
mîşe, meşe	-	-	-	-
mîve, meyve	-	-	meyve	-
peynır	-	-	-	-
-	-	-	-	-
tez, tîz	-	tez	-	-

<u>İl.(1810)</u>	<u>Mah.(1813)</u>	<u>Rh.(1828)</u>	<u>Da.(1836)</u>	<u>Var.(1851)</u>
-	’	bel, bél	bel	bel
beş, bışıncı	’	beş, bész	beş, bészér	beş
de, di-	de, di-	de, dé-, di-	dé, di-	de-, di-
-	der-	: derlé-	’	-
-	· elcü	el, ıl	elçi	elçi
er-	ır-, : eriş-	ır, · iriş-	îr-	er-, yetiş-
-	erte, irte	irte	erte	erte, irte
et-, it-	et-, it-	ét-, it-	ét-, it-, ît-	et-, it-
gece	gece, gice	gicc, giccé	gécé, gíce	gece, gice
-	geri, geru, gırü	gıru	gîrû	geri, geru
gey-	gey-	gey-, giy-	gey-, géy-	gey-, giy-
en-, in-	en-, in-	én-, in-	in-	en-, in-
-	eşet-, eşit-, işit-	ışit-	ışit-	ışit-
-	eylık, eyü	eyu, eyû, éyû	eyû, éyû	eyí, eyice, eylik
vir,	vir-	ver-, vir-	vér-	ver-, vir-
ye-, yi-	ye-, yi-	yé-	ye-, yé-	ye-
yedi	yedi	yédı, yédinci	yedí, yédinci	yedi
-	-	yel	yel	-
yer	yer	yer, yér	yer	yer
yit-, yetiş-	yet-, yetiş-, yit-	yet-, yetiş-	yit-, yétiş-	yetiş-
yetmiş	-	yetmiş	yetmiş	-

Alıntı kelimeler:

-	-	-	mîve	-
-	?	mésé, mîşe	mîşe	mîve
-	?	meyve, mive	mhive	-
-	?	pénir	-	-
-	sel	-	-	-
tiz	-	-	tíz	tiz

Sonuç

Bugünkü standart Türkçenin tarihî ağzında 17. asırdan itibaren i'den e'ye geçiş sürecinin özellikle *bel, beş, yedi, yer* vb. bazı kelimelerde tamamlanmak üzere olduğu anlaşılmaktadır (Boeschoten 86; Develi 1998, Ri. 55) Klâsik Osmanlı Türkçesi devresinde ilgili kelimelerin seslendirilmelerinden, i > e ve e > i değişmesinin durumunun ortaya çıkması mümkündür; ancak buradan, ele alınan konuda Türkçe tek şekilliliğe doğru gitmektedir sonucu çıkarılmamalıdır. Bugün konuşma dilinde ve ağızlarda eski şekilleri andıran hatta muhafaza eden söyleyişlere rastlayabiliriz. Bu şekiller bizde i > e değişmesi sürecinin bazı kelimelerde devam ettiği düşüncesini de doğrular. Her ne olursa olsun, bu çalışmadan ortaya çıkacak sonuçların, bazı başka ağız söyleyişlerini de aksettirme ihtimali ile birlikte esasta, standart Türkiye Türkçesinin kaynağı olan İstanbul ağzı ve onun çevresinde teşekkül etmiş ilmî muhitin söyleyiş özelliği olarak anlaşılması gerekir düşüncesindeyiz.

Dikkatle incelendiğinde görülebileceği gibi eserleri asırlara göre değerlendirirsek birbirlerine yakın özellikler görmekteyiz. Bu anlamda eserden esere fark eden çok büyük ayrılıklar bulunmamaktadır. Bazı kelimelerin aynı eserde bile seslendirilmesinde farklılıkların görülmesini ise, ilgili kelimelerin değişik dil katmanlarındaki söylenişleri olarak değerlendirmek mümkündür. Bu ve benzeri farklılıklar taşıyan eserlere de standart bir söyleyiş oluşmamış Türkçe'nin değişik dil katmanlarındaki temsilcileri olarak bakılmalıdır. Türkçe'nin, coğrafî bir bölgede, bir meslek grubunda, farklı sosyal ortamlarda görülen söyleyiş biçimlerini bu farklılıklar içinde bulabiliriz. Eski yazının gizlediği söyleyiş çeşitliliklerini ancak bu geleneğe uymayan yazmalardan ve Latin, Kiril vb. başka alfabelerle yazılmış sözlük ve gramer kitaplarından tespit edebilme imkânımız bulunmaktadır. Ayrıca bu tür çalışmaların Türkçe'nin tarihî ses yapısının ortaya çıkartılmasında önemli katkılar sağlayacağı ve tarihî ağız araştırmalarına da bir pencere açacağı umulur.

Türkçe kelime ve eklerin yeni yazıya nasıl aktarılacağı, alıntı kelimelerin nasıl seslendirileceği, ünlü ve ünsüz uyumlarının, benzeşmelerin olup olmadığı ve varsa nasıl uygulanacağı gibi meseleler tarihî metinlerle uğraşanların önemli problemleri arasındadır. Manzum metinlerin vezin, kafiye gibi kendi içindeki problemleri bir yana, bu metinlerin tespitinde ve yeni yazıya aktarılmasında uyulacak fonetik esasların ancak bu tarihî fonetik çalışmalarıyla ortaya konabileceği aşikârdır. O bakımdan, değerlendirme kısmındaki mütalaalarımızın ve kelime listemizin bazı zorlukların giderilmesinde faydalı olmasını ümit ederiz.

Çalışmamızdan konumuzla ilgili vardığımız sonuçları dört madde altında ifade edebiliriz:

1. i > e ve e > i meselesiyle ilgili 'bel, beş, erkek, gerçek, yedi, yer, yetmiş vb.' bazı kelimelerde Klâsik Osmanlı Türkçesi döneminde söyleyişte tek

şekilliliğe varıldığını söylemek mümkün gözükmeyle beraber, özellikle çekim sırasında hece yapısı değişen *de-*, *et-*, *ver-* gibi kelimelerde, bugünkü ağızlardakine benzer bir şekilde, son dönemlere kadar değişik dil katmanlarında ve bölgelerde ikili seslendirmenin mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

2. Kalıplaşmış yazı geleneği içinde hareke kullanılmadan yazılmış eserlerde, özellikle 17. asırdan sonrakilerde, eser mahallî ağız özelliği taşııyorsa, ilmi muhitin çevresinde oluşmuş seslendirmeleri gösteren çeviri yazılı metinlerden ve bu konuda yapılmış çalışmaların sonuçlarından yararlanılmalıdır. Yapılan çalışmalar da söz konusu hususlarda bir çok kelime için, söyleyişin bugünkü standart dile yaklaşmakta olduğuna işaret etmektedir.

3. Tarihî metinlerin hareketli olanlarında bu işaretlere itibar edilerek, aynı sesi göstermek için çift hareke kullanılması durumunda ise é işaretiyle seslendirme yapılabilir.

4. Hem harfle hem harekeyle gösterilen seslerde ise gelişmeli şekilleri göstermeleri hasebiyle hareketlerin esas alınması daha akla yatkın gözükmektedir.

Kaynaklar

- [Ka.] II Abdurrahım Karahisârî. *Mınyetu'l-ibrâr ve Gınyetu'l-ahvâr*, yazılışı h. 857/m. 1453, İznik I U Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı, nr.: 4444
- Abdurrahman Fevzî Efendi (1841) *Mıkyâsu'l-Lisân ve Kıstâsu'l-Beyân*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul (Baskı 1882).
- [Ry.] IV Andrea Du Ryer. *Rydumenta Grammatices Lingvæ Tvrçicæ*, Paris 1630, 96 s.
- Arat, Reşit Rahmetî (1987) "Türkçe Metinlerde *eli* meselesine dair", *Makaleler I*, yayına hazırlayan: Osman Fıkrı Sertkaya, TKAE yayınları, Ankara, s. 334-341.
- [Da.] XVIII Arthur Lumley Davids, *Grammatre Turke*, Londres 1836.
- Banguoğlu, Tahsîn (1974) *Türkçenin Grameri*, Baha Matbaası, İstanbul.
- [Par.] VII Bernardo da Parigi. *Vocabolario - Italiano -Tvrchesco*, (*Soz Kitabı*) I-III, Roma 1665
- Boeschoten, Hendrik (1988) "The Seyahatname as a source for linguistic investigation", *Evlıya Çelebi in Diyarbekur*, (hazırlayanlar: Martin Van Bruinessen and Hendrik Boeschoten), Leiden, s. 81-103
- Catergian, P. Samuel (1855) *Guide de Conversation Turc-Français-Allemand*, Vienne.
- Cevâhurnâme* (1857-8), Kayolzan tabhânesi, Belediye Kitaplığı, K/2971.
- Ceylan, Emine (1991). "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", *Türk Dilleri Araştırmaları 1991*, s. 151-165
- [Car.] XIII Cosimo Comidas de Carbognano. *Primi Principi della Grammatica Turca*, Roma 1794 (Constantinopoli 12 Agosto 1786)
- Dankott, Robert (1990) *Evlıya Çelebi in Batıs*, Leiden 1990
- Deny, Jean (1941) *Türk Dili Grameri 'Osmanlı Lehçesi'* (terc : Alı Ulvı Elove), Maarif vekâleti, İstanbul
- Deny, Jean (1995) *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları*, (terc : Oytun Şahın), TDK yayınları, Ankara
- Develi, Hayatı (1995) *Evlıya çelebi Seyahatnamesine Gore 17 Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Değişmeleri ve Uyumlar*, TDK yayınları, Ankara.
- Develi, Hayatı (1998). "18 Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Üzerine", *Doğu Akdeniz I*, DAÜ Fen ve Edebiyat Fakültesi Türkoloji dergisi, Gazımağusa, s. 27-39.
- Duman, Musa (1995a) *Evlıya Çelebi Seyahatnamesine Gore 17 Yüzyılda Ses Değişmeleri*, TDK yayınları Ankara
- Duman, Musa (1995b) "Türkiye Türkçesi'nin Tarihî Kaynaklarından Corbognano'nun Grameri ve İmlâ-Telâffuz İlişkisi Bakımından Önemi", *İlmî Araştırmalar I*, İstanbul, s. 95-106
- Duman, Musa (1998). "Damak Unsüzlerinin Klâsik Osmanlı Türkçesi Dönemindeki Gelişmelerine Dair", *Doğu Akdeniz I*, DAÜ Fen ve Edebiyat Fakültesi Türkoloji dergisi, Gazımağusa, s. 1-26
- Erdem, İlhan (1999) "Abdurrahman Fevzi Efendi'nin Mıkyâsu'l-Lisân ve Kıstâsu'l-Beyân isimli eseri", *Türk Dili*, Şubat sy 566, s. 155-162.
- Ergin, Muharrem (1983) *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

- [Çe.] IX. Evhyâ Çelebi, *Seyâhatnâme* . Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Bölümü, nr.: 304 (1-2), 305 (3-4).
- Gabain, A von (1995). *Eski Türkçenin Grameri*, (çev.: Mehmet Akalın), TDK yayınları, Ankara
- [Rh.] XVII. Georges Rhasis. *Vocabulaire François-Turc I-II*. St Pétersbourg 1828.
- [Mo.] VI Giovanni da Molino, *Ditionario Della Lingua Italiana- Tyrchesca*, Roma 1641.
- [Se.] VIII. Gulielmo Seaman. *Grammatica Linguae Turcicae*. Oxoniae 1670.
- Gümüşkılıç, M (1992). *Viguer'un Élémens de la Langue Turque (Türk Dilinin Unsurları) Adlı Eserinin Ses Uyumları Bakımından İncelenmesi* (yüksek lisans tezi), İ.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gümüşkılıç, M (1997) *18 Yüzyıl Türkçesinde Ses Hadiseleri* (doktora tezi) I-II, İ.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- [Pa.] V Hacı Paşa, *Muntahâb-ı Şifâ* (istinsahı 17 asrın ilk yarısı), Özel kitaplığımızdaki nusha
- Hazai, G. (1960) "Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine". *TDAY Belleten* 1960, s. 2x5-211
- Hazai, G (1982) "Present-day views on ottoman historical grammar and some of its prevailing problems", *Archivum Ottomanicum*, tomus VII, 1982: Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 269-283
- [İl.] XV. *İlmihâl Kitabı* (Müstensih Hâfiz İsmâil Efendi Ürgübî, istinsah tarihi. 1810), Rasim Deniz özel kitaplığı (Kayseri), 1b-25b.
- İslâmî (1996) *Mesnevî*, Hazırlayanlar: Dr. Hasan Yuksel, Dr H İbrahim Delice, İ. Hakkı Aksoyak, Sivas.
- [Har.] XII. Jakab Nagy de Harsány. *Colloquia Familiaria Turcico Latina*, Köln 1672 Yayına hazırlayan. Georgy Hazai, *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány*, Budapest 1973.
- Johanson, Lars (1981). "The Indifference Stage of Turkish Suffix Vocalism", *TDAY Beleten* 1978-1979, 151-156
- Johanson, Lars -Nurettin Demir (1994) "E-sesinin Türk Lâtın abeceleriyle gösterilmesi hakkında", *Türk Dilleri Araştırmaları* 4, İstanbul, 173-178
- Kakuk, S. (1973) *Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles*. The Hague: Mouton
- Korkmaz Zeynep (1995a). "Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, birinci cilt, Ankara, s. 483-490
- Korkmaz, Zeynep (1995b) "Eski Anadolu Türkçesinde İmlâ-Fonoloji Bağlantısı Üzerine Notlar", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, birinci cilt, Ankara, s. 491-508
- [İz.] I Kutbeddîn bin Muhammed İznîkî, *Mukaddime*, (yazılışı h 822/m. 1419-20), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı, nr.: 4023
- [Mah.] XVI Mahmûdî. *Yâsuf ve Zelhâ* (Anadolu Türkçesine aktaran Haliloğlu Ali, mustensihî Hâltz İsmâil Elendi Ürgübî, istinsah tarihi:1813), Rasim Deniz özel kitaplığı (Kayseri), 26a-
- [Me. 1] X François de Mesgnien Meninski a. *Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae, institutiones seu grammatica Turcicae*, Viennae, 1980
- [Me. 2] b *Lexicon Arabico-Persico-Tyrcivm* I-IV, (birinci baskı, I-III, 1686) ikinci baskı Viennae 1780)

- [Me. 3] c. *Complementum Thesauri Linguarum Orientalium seu Onomastucum Latino-Turcico-Arabico-Persicum* (İndeks Verborum Lexici Turcico-Arabico-Persici Quod Latina, Germanica) Viennæ 1687
- Nazmü'l-Hilâfiyât Tercümesi* (1996). Haz . Yard Doç. Dr. Azmî Bilgin, TDK yayınları: 663, Ankara.
- Németh, J (1957). "Osmanlı Türk Dili Tarihi Araştırmalarının Yeni Yolları", *VIII. TD Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, Ankara, s. 10-11.
- [Ri.] XI. XVIII. *Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-ı Garîbe*, haz.. Hayati Develi, Kitabevi yayınları, İstanbul 1998
- Scharlipp, E.-Wolfgang (1995). *Türkische Sprache Arabische Schrift, Ein Beispiel schrifthistorischer Akkulturation* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Şemseddin Sami (1885). *Dictonnaire Turc-Français*, Constantinople
- Şeyhoğlu (1991). *Kenzu'l-Kuberâ ve Mehekku'l-'Ulemâ*, haz.: Prof. Dr. Kemâl Yavuz, Atatürk Kültür Merkezi yayınları, Ankara.
- Taniş, Asım (1989). *Giovanni Molino'nun İtalyanca-Türkçe Sözlüğü ve Halk Türkçesi*, Ankara, (yayınevi yok)
- Tekin, Talat (1988). *Orhun Yazıtları*, TDK yayınları, Ankara.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. yüzyıl*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Timurtaş, F. K. (1997). "Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerinde Gramer Araştırmaları, I Ses Bilgisi", *Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)*, haz.: Mustafa Özkan, TDK yayınları, Ankara 1997.
- Tulum, M (1968). Sinan Paşa, *Tazarru'nâme*, inceleme ve metin. İ.U. Edebiyat Fakültesi, doktora tezi, İstanbul.
- Tulum, M (1991) "Alfabe ve Eski Alfabemiz Üzerine" *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yayınları, Ankara, s. 23-27.
- [Va.] III. Vahidî, *Menâkıb-ı Hoca-ı Cihân ve Neîce-ı Cân*, Tenkidli Metin, Tahlil ve Tıpkıbasım, haz : Ahmet T. Karamustafa, (Yayımlayanlar Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin), Türkçe kaynaklar XV, Harvard Üniversitesi, Yakın Doğu dilleri ve Medeniyetleri Bolumü, 1993.
- [Var.] XIX. Vartan Paşa, *Akabi Hikâyesi*, [Mühendis-oğlu matbaası İstanbul, 1851] ilk türkçe roman, haz.: A. Tietze, Eren yayıncılık, İstanbul 1991.
- [Vi.] XIV. Viguier, M., *Éléments de La Langue Turque ou tables analytiques de la langue turque usuelle, avec leur développement*, Constantinople 1790.
- Yavuz, O. (1991). Türkçe'de "Kapalı E", *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 6. sayı, s. 271-306.
- Zieme, P (1966). "Meninski Sözlüğünün Dili Üzerine", *XI. TD Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, Ankara, s. 71-75.